

บทที่ 4

ชุมชนในยุคของการผลิตรายย่อย (พ.ศ. 2501-2515)

ด้วยนโยบายการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และเศรษฐกิจชุมชนชาวประมงปากน้ำประแส การสร้างถนนสุขุมวิทเป็นเส้นทางเชื่อมโยงกัน ระหว่างชุมชนและกรุงเทพฯ การพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจซึ่งสืบเนื่องไปถึง การประมง ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรสัตว์น้ำแห่งท้องทะเลในช่วง ระยะเวลาดังกล่าวนี้ สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลให้กิจการประมงขยายตัวสูงมากขึ้น

การเติบโตของประมงชุมชนปากน้ำประแส

1. การส่งเสริมการทำประมงของรัฐ

การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการประมงที่ได้เพิ่มพลังการผลิตมากขึ้นอันเป็น ผลสืบเนื่องมาจากรัฐได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางการประมงอย่างจริงจัง รัฐได้ออก พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมที่จะนำประมงเข้าสู่ระบบ การตลาดมากขึ้น และรัฐได้ขอให้องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ส่ง ผู้เชี่ยวชาญเข้ามาศึกษาปัญหาเศรษฐกิจและการบำรุงทรัพยากรทางการเกษตร รวมทั้งการ พัฒนาการประมงด้วย ผู้เชี่ยวชาญคนดังกล่าวนี้ได้ทำรายงานเสนอรัฐบาลในปี พ.ศ. 2492 โดย สาระสำคัญเพื่อสนับสนุนให้เกิดการขยายตัวของการทำงานประมงในทะเล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพใน การจับสัตว์น้ำให้มีความสามารถส่งผลผลิตไปขายยังต่างประเทศได้ (เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ, 2552, หน้า 176)

การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2504 อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตในภาคการเกษตรซึ่งรวมถึงการประมงของ ไทยด้วย รัฐได้ได้ใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศแบบไม่สมดุล โดยเชื่อว่าการพัฒนาทาง เศรษฐกิจของประเทศจะต้องพัฒนาที่ส่วนยอดสำคัญของระบบเศรษฐกิจก่อนก็เน้นการพัฒนาใน กลุ่มอุตสาหกรรมและสนับสนุนให้ชนบทเป็นฐานเพื่อรองรับความเจริญเติบโต การพัฒนาประเทศ ในแง่มุมดังกล่าวนี้มีฐานคิดทางด้านเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติก็คือ “หากปล่อยทรัพยากร ไว้โดยที่ไม่ทำอะไร ก็จะไม่มีความคุ้มค่า ต้องทำให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ” จึงนำไปสู่นโยบายที่รัฐใช้ ในการขยายผลผลิตของภาคการเกษตรกรรมคือ การอุดหนุนราคาทางเศรษฐกิจจาก ทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เต็มที่ (เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ, 2552, หน้า 176)

ภายหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 การประมงก็ได้รับการกระตุ้นให้พัฒนาประสิทธิภาพมากขึ้น มีการจัดตั้งสถานีทั้งน้ำจืดและสถานีประมงทางทะเล มีการจัดซื้อเรือสำรวจทะเลลึก 2 ลำ ทำการสำรวจแหล่งการประมงในอ่าวไทยและฝั่งมหาสมุทรอินเดีย เพื่อ การขยายการประมงน้ำลึก ส่งเสริมการประมงแผนใหม่ ให้ผู้เชี่ยวชาญต่างชาติเข้ามาสาธิต และฝึกการใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำมากยิ่งขึ้น ได้แก่ เครื่องมือประเภทอวนลาก การสำรวจหาแหล่งการทำประมงของกรมประมง การสร้างท่าเทียบเรือขนาดใหญ่ในหลายจังหวัด เป็นต้น ผลจากการพัฒนาทางการประมงของรัฐ ได้ทำให้ประเทศไทย ประสบความสำเร็จอย่างสูง มีการส่งออกผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี (แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1, ม.ป.ป., หน้า 75-76; เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ, 2552, หน้า 177; ชลิตา บัณฑวงศ์, 2543, หน้า 28)

นอกจากการส่งเสริมกิจการของชาวประมงเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำ สูงสุดแล้ว รัฐได้สนับสนุนให้เกิดรัฐวิสาหกิจทางด้านการประมง เห็นว่าอุตสาหกรรมการประมง จะเป็นอุตสาหกรรมหลักอย่างหนึ่งของไทยในอนาคต จึงได้พยายามผนวกกรมองค์การสะพานปลา และองค์การหอยเชิ้น แล้วจัดตั้งเป็นองค์การดำเนินการสนับสนุนให้แก่ชาวประมง เช่น การจัดการ ทางตลาด การสร้างสะพานปลาและท่าเทียบเรือ และสินเชื่อการประมง เป็นต้น (แผนพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1, ม.ป.ป., หน้า 75-76)

การจัดสร้างโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ ด้วยวัตถุประสงค์คือการอำนวยความสะดวกในการขนส่งสินค้าให้มีความรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ถนนสุขุมวิท มีความยาวทั้งสิ้น 399.90 กิโลเมตร ผ่านพื้นที่ของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง โดยเริ่มจากกรุงเทพฯผ่านบางนา สมุทรปราการ บางปะกง ชลบุรี บางละมุง สัตหีบ ระยอง จันทบุรี และสิ้นสุดที่จังหวัดตราด การสร้างถนน สุขุมวิทเสร็จสิ้นสมบูรณ์ภายหลัง ทศวรรษที่ 2510 ที่ได้เริ่มเส้นทางรายย่อยแยกจากถนนสุขุมวิท เข้าไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปถึงจังหวัดระยองด้วย เช่น ระยอง-บ้านค่าย, ระยอง-ปากน้ำ, สามแยกท่าเรือเพ, แยกจากสายระยอง-จันทบุรี (สุขุมวิท) ไปปากน้ำประแส จากระยอง ไปนาตาขวัญ, กำหนดสายทางอำเภอบ้านค่าย-หนองละลอก และอำเภอบ้านค่าย-ห้วยหิน (อำพิกา สวัสดิ์วงศ์, 2545, หน้า 80-83)

การจัดสร้างโครงสร้างพื้นฐานได้ส่งผลต่อชุมชนปากน้ำประแสด้วยกัน 2 ด้าน คือ ชาวบ้านในชุมชนเริ่มมีการเคลื่อนย้าย ไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่ตามบริเวณที่มีความสะดวก ทางด้านคมนาคม โดยเฉพาะคนจีนที่เคยประกอบการค้าอยู่ในชุมชนก็ย้ายที่อยู่อาศัยเคลื่อนย้าย มาประกอบการค้าขายอยู่บริเวณตามแนวถนนที่มีความสะดวกการคมนาคม อย่างเช่น ในช่วง

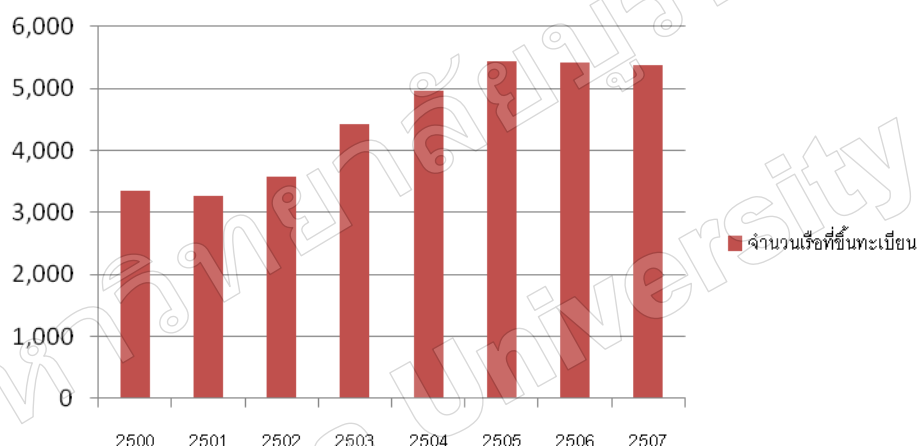
ทศวรรษที่ 2510 ก็ได้มีการเคลื่อนย้ายของโรงเลื่อย โรงสี ออกไปประกอบการภายนอกชุมชน ส่งผลทำให้ชุมชนประแสในฐานะที่เป็นศูนย์ทางการค้าทางทะเลในย่านภาคตะวันออกเริ่มลดบทบาทลง อาจกล่าวได้ว่า ถนนสุขุมวิท ที่มีวัตถุประสงค์สู่การเปิดพื้นที่ใหม่ในการเพาะปลูกพืชไร่ และรองรับการขนส่ง สินค้าสู่ระบบอุตสาหกรรม ผลจากการตัดถนนสุขุมวิทได้ทำให้ชาวบ้านที่เคยทำมาค้าขายอยู่ตามแนวชายฝั่งที่มีความสะดวกในการเดินทางโดยทางเรือก็เริ่มเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามแนวถนนมากขึ้น บทบาทท่าเรือสินค้าตามแนวชุมชนชายฝั่งทะเลก็เริ่มลดบทบาทลง และถึงแม้การตัดถนนสุขุมวิทถึงแม้จะไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการประมงโดยตรง แต่ก็ยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการขยายตัวของกิจการประมงที่สำคัญ ถนนได้ทำให้การขนส่งสัตว์น้ำไปยังกรุงเทพมหานคร ตลาดระยอง ชลบุรี มีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้น การสร้างถนนเชื่อมไปยังเส้นทางต่าง ๆ ของภูมิภาคได้ทำให้ผลผลิตทางด้านการประมงของชุมชนสามารถขยายตลาดได้กว้างขวางมากขึ้น (ไชยรัตน์ เอื้อตระกูล, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2555; ชลิตา บัณฑุงศ์, 2543, หน้า 32)

ภายหลังการออกออกพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 ซึ่งรัฐมองว่าการทำประมงชุมชน เป็นการทำประมงแบบง่าย ขาดการจัดการอย่างเป็นรูปแบบ ไม่เป็นระเบียบ แบบแผน ขาดแคลนความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่ชาวบ้าน และขาดการจัดระเบียบองค์การที่จะพัฒนาปรับปรุงการใช้ทรัพยากรหรืออุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร รัฐได้ออกกฎระเบียบเพื่อจัดการและจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนากิจการทางการประมง การออกพระราชบัญญัติจัดระเบียบกิจการแพปลาในปี พ.ศ. 2496 และการจัดตั้งองค์การสะพานปลาเพื่อเป็นตลาดกลางสินค้าสัตว์ เพื่อพัฒนาและความเป็นระเบียบแก่สะพานปลาและต่อมาองค์การสะพานปลาได้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการจัดสร้างและปรับปรุงท่าเทียบเรือในพื้นที่ต่าง ๆ (ชลิตา บัณฑุงศ์, 2543, หน้า 28)

ในพระราชบัญญัติจัดระเบียบกิจการแพปลา พ.ศ. 2496 ในมาตรา 3 ได้สนับสนุนบรรดากิจการแพปลา มีบทบาทที่สำคัญต่อชาวประมงอย่างยิ่ง 2 ประการด้วยกันคือ ในมาตรา 3 ข้อที่ 1 กำหนดไว้ว่า การให้กู้ยืมเงินหรือให้เช่า ซื่อ ให้ยืมเรือ เครื่องมือ ทำการประมงหรือสิ่งอุปกรณ์การประมงเพื่อให้ผู้กู้ยืม หรือผู้เช่าซื่อ ผู้ยืม ประกอบกิจการประมง โดยมีข้อตกลงกันว่า ผู้กู้ยืม หรือผู้เช่าซื่อจะต้องนำสินค้าสัตว์น้ำมาให้ผู้ให้กู้หรือผู้ให้เช่า เป็นตัวแทนขายสินค้า และในมาตราเดียวกันข้อที่ 2 กิจการแพปลาสามารถรับเป็นตัวแทนทำการขายสินค้าสัตว์น้ำของบุคคลอื่น เนื่องด้วยพระราชบัญญัติจัดระเบียบกิจการแพปลา พ.ศ. 2496 ส่งผลทำให้แพปลาเข้ามามีบทบาทอย่างยิ่งกับการประมง

จากการวางรากฐานของการประมงของรัฐได้นำมาสู่การขยายตัวของการประมงในช่วงหลังทศวรรษที่ 2510 ผนวกกับนโยบายการพัฒนาประเทศเพื่อเข้าสู่ความทันสมัย ได้ทำให้กิจการประมงในชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น โดยปัจจัยหลักมาจากการสนับสนุนของรัฐได้แก่ การส่งเสริมให้มีการใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำสูงและการสำรวจค้นหาแหล่งทำประมงเพื่อสร้างแรงจูงใจให้มากขึ้น ทำให้ชาวประมงจึงเริ่มหันมาทำการประมงกันเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้จำนวนเรือประมงเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอมาตั้งแต่ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2510

จำนวนเรือที่ขึ้นทะเบียน

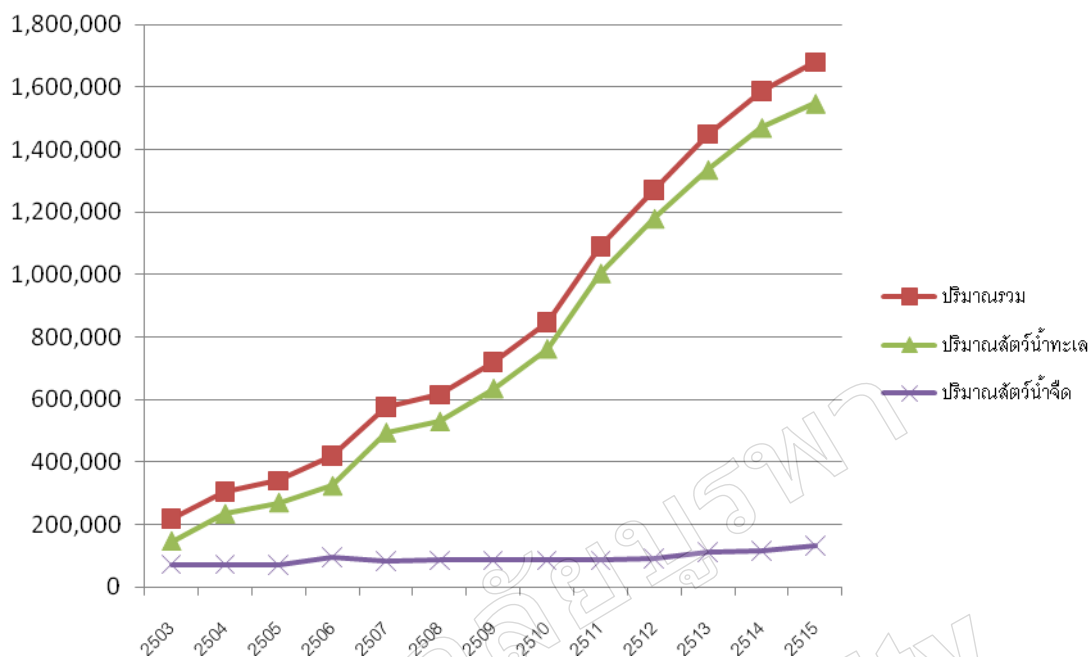

ภาพที่ 5 แผนภูมิจำนวนเรือประมงที่ขึ้นทะเบียนกับกรมเจ้าท่า

(ที่มา: งานสถิติการประมง กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2515)

การขยายตัวการทำประมงที่เพิ่มขึ้นดังแผนภูมิ นอกจากจะได้รับการสนับสนุนจากกรมประมงและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาแล้วนั้น บทบาทขององค์กรต่าง ๆ รวมทั้งธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน ก็ได้ให้การสนับสนุนทางด้านเงินทุน โดยการให้เงินกู้ เพื่อทำการต่อเรือ ซื้อเครื่องจักรและอุปกรณ์การประมงเกือบทุกแห่ง ก็ให้สินเชื่อหรือขายเงินผ่อนระยะยาวแก่ชาวประมง (วิชาญ ศิริชัยเอกวัฒน์, 2539, หน้า 25)

รัฐได้ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งต่อการวางรากฐานการพัฒนาทางโครงสร้างพื้นฐานทางการประมงและการแนะนำให้ชาวประมงได้ปรับเปลี่ยนเครื่องมือจับสัตว์น้ำให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังในแผนภูมิที่แสดงข้อมูลผลผลิตสัตว์น้ำของไทย

ภาพที่ 6 แผนภูมิผลผลิตสัตว์น้ำของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503 – พ.ศ. 2515
(ที่มา: งานสถิติการประมง กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2515)

จากข้อมูลทางสถิติชี้ให้เห็นได้ว่า การพัฒนาพื้นฐานการทำประมงและเครื่องมือให้จับสัตว์น้ำทะเลบริเวณหน้าดินได้ ทำให้มีการขยายตัวและการจับสัตว์น้ำที่สูงขึ้น จากตารางจะเห็นได้ว่าในระยะเวลาเพียง 10 ปี ปริมาณการจับสัตว์น้ำได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นถึง 10 เท่าตัว จากผลผลิตในปี พ.ศ. 2503 ที่จับได้เพียง 146,471 ตัน ได้เพิ่มขึ้นเป็น 1,548,157 ตัน ในปี พ.ศ. 2515

2. เอกชนกับการสนับสนุนทางด้านการประมง

การประกอบประมงของชุมชนได้เข้ามาสู่ในช่วงของการพัฒนาการประมงให้มีความทันสมัยเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคสินค้าทางทะเล การสนับสนุนจากภาครัฐ ที่ทำให้การทำประมงมีประสิทธิภาพมากขึ้น การสนับสนุนของภาคเอกชน ทางด้านเงินทุน ให้กู้เงินเพื่อทำการต่อเรือ ซื้อเครื่องจักรและอุปกรณ์การประมงแก่ผู้ประกอบการประมง บรรดาบริษัทห้างร้าน สถาบันต่าง ๆ อันได้แก่ สถาบันการเงิน พ่อค้าคนกลาง

สถาบันการเงิน ภายหลังการจัดตั้งองค์การสะพานปลา นอกจากองค์การสะพานจะมีหน้าที่สนับสนุนดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวกับการประมงหรือควบคุมและอำนวยความสะดวกการบริการกิจการแพปลา การขนส่งและกิจการอื่น ๆ อันเกี่ยวกับกิจการแพปลา ส่งเสริมสหกรณ์หรือสมาคมการประมง และองค์การสะพานปลายังมีหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาประมงทะเลพื้นบ้านด้วย

หากนับตั้งตั้งแต่การก่อตั้งองค์การสะพานปลาในปี พ.ศ. 2496 องค์การสะพานปลาได้ดำเนินการจัดทำตลาดปลาและท่าเทียบเรือ โครงสร้างพื้นฐานของการประมง โดยรวมนั้นเป็นเงินที่นำไปใช้เพื่อพัฒนากิจการประมงพาณิชย์กว่า 5,000 ล้านบาท แต่ในขณะเดียวกันการลงทุนจำนวนดังกล่าวได้ถูกกระจายมายังการพัฒนาการประมงพาณิชย์ด้วยงบประมาณ 100 ล้านบาท จากดังกล่าวในช่วงต้นจะเห็นได้ว่า เงินลงทุนส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้เพื่อการพัฒนาการประมงพื้นบ้านอย่างจริงจัง เมื่อเทียบกับก้อนเงินที่นำไปใช้เพื่อปรับปรุงกิจการของการประมงพาณิชย์เป็นหลัก เนื่องจากองค์การสะพานปลาดำรงสถานะเป็นรัฐวิสาหกิจ ดังนั้นการลงทุนในลักษณะต่าง ๆ จะต้องเป็นกิจกรรมที่ได้ผลตอบแทนเพื่อความอยู่รอดขององค์กรและตามนโยบายของรัฐเป็นหลัก (บุญเลิศ ผาสุก, 2530, หน้า 382-383)

กรมประมงจึงมีแนวทางเพื่อสนับสนุนเงินทุนเพื่อการประมงพื้นบ้าน โดยเริ่มโครงการประมงสงเคราะห์เพื่อให้ชาวประมงได้กู้ไปเป็นทุนในการดำเนินกิจการประมง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 แต่ก็มีข้อจำกัดของเงินทุน และความต้องการในหลักประกันเงินกู้เพื่อการประมงที่สูงเกินกว่าที่ชาวประมงส่วนใหญ่จะหามาได้ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้บทบาทของสถาบันการเงินต่าง ๆ ที่จะเข้ามาให้บริการเงินกู้แก่การประมงพื้นบ้านมีเป็นจำนวนน้อย (บุญเลิศ ผาสุก, 2530, หน้า 383)

จากปัญหาดังกล่าวได้ทำให้ชาวประมงไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนรัฐจัดสรรขึ้น และความยากลำบากต่อการเข้าถึงเงินทุนของสถาบันการเงินด้วยระบบหลักประกัน ที่ชาวประมงไม่สามารถหามาได้ ชาวประมงจึงหันหน้าเข้าสู่การเงินที่พึ่งพิงอยู่กับ แพลลา อุตสาหกรรมทางการประมง บิมน้ำมัน บริษัทผลิตเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ด้วยแรงผลักดันจากการพัฒนาการประมงของรัฐที่ได้ทำให้ชาวประมงเข้าสู่ระบบการค้ามากขึ้น กลุ่มผู้สนับสนุนเงินทุนให้แก่ชาวประมง ที่มีความต้องการสัมพันธ์อยู่กับผลผลิตสัตว์น้ำก็ถูกผลักดันให้เข้าสู่วงจรของการประมงไปด้วย การเข้าสู่ระบบธุรกิจทางด้านการประมงด้วยการสนับสนุนของรัฐได้นำมาสู่การขยายตัวของตลาดสัตว์น้ำอย่างมาก บรรดานายทุนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับสัตว์น้ำ เนื่องจากต้องการสัตว์น้ำเพื่อส่งออกไปยังต่างประเทศ กลุ่มบิมน้ำมัน ร้านค้าเครื่องมือประมงที่ต้องการขายปัจจัยการผลิตให้กับชาวประมงเพื่อนำไปพัฒนาเครื่องมือของตนเองและน้ำมันก็เป็นปัจจัยสำคัญในการออกเรือจับสัตว์น้ำ กลุ่มเหล่านี้นอกจากจะได้ผลกำไรจากการขายสินค้าของตัวเองให้กับชาวประมงแล้วยังได้ดอกเบี้ยจากการขายสินค้าในช่วงต้นด้วยการให้สินค้าของตนเองไปก่อนเมื่อชาวประมงจับปลาได้ก็จะนำไปขายให้แก่แพลลา เมื่อได้เงินจากการขายผลผลิตที่จับมาได้ก็จะนำมาชำระให้กับร้านค้าที่ชาวประมงได้ไปซื้อสินค้าไว้พร้อมกับดอกเบี้ยตามที่ได้ตกลงกัน และกลุ่มของแพลลาจะมีหน้าที่สนับสนุนที่สอดคล้องกับ พระราชบัญญัติจัดระเบียบกิจการแพลลา พ.ศ. 2496 ที่มี

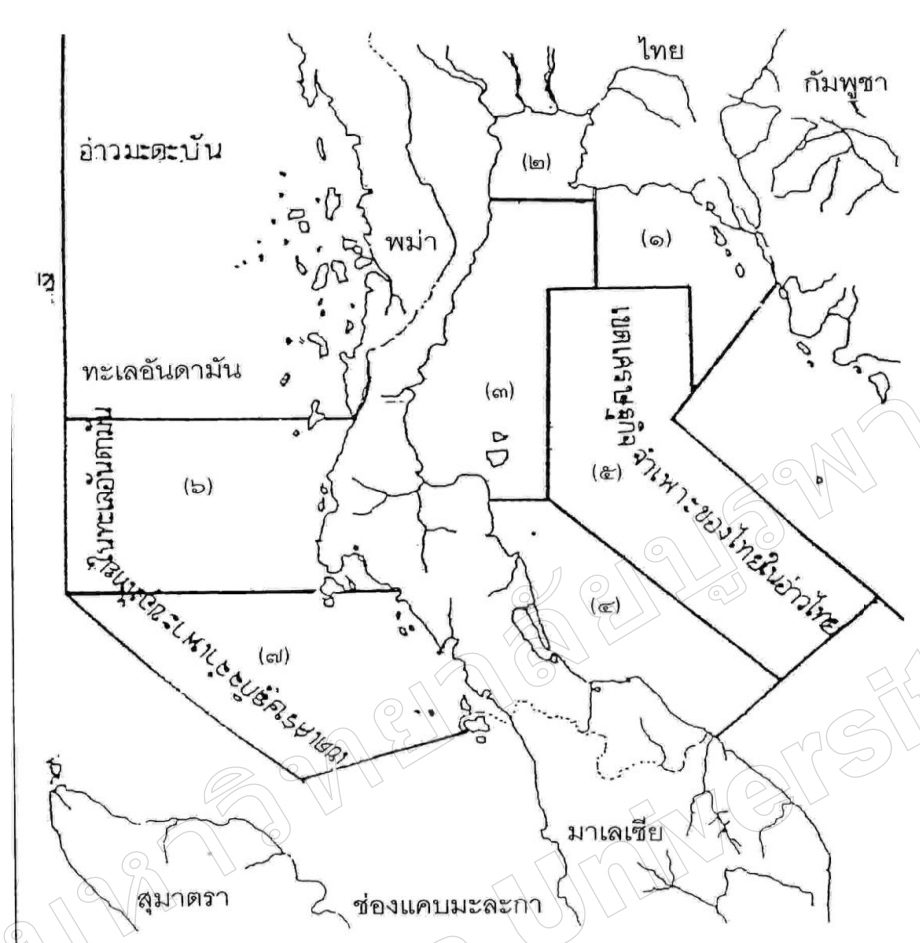
หน้าที่สนับสนุนปัจจัยการผลิตแก่ชาวประมงและมีหน้าที่ขายสินค้าที่ได้มาจากชาวประมงกระจายออกสู่ตลาด

3. พื้นที่ทำการประมงและทรัพยากรทางทะเล

ในบริเวณอ่าวไทยตอนบนมีแม่น้ำหลายสายไหลลงสู่ทะเล จึงทำให้บริเวณปากแม่น้ำจึงเป็นแหล่งทางชีวภาพสูง ดังจะเห็นได้จากผลผลิตทางทะเลที่สูงมาก อย่างไรก็ตามบริเวณปากแม่น้ำต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การหมุนเวียนของน้ำในบริเวณดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับการขึ้น-ลง ของน้ำทะเล และปริมาณน้ำจืดที่ไหลลงมา (บุญเลิศ ผาสุก, 2530, หน้า 334-335)

พื้นที่ทำการประมงที่สำคัญในน่านน้ำไทยจะอยู่ที่อ่าวไทย มีอาณาเขตตั้งแต่จุดแบ่งเขตแดนด้านตะวันออกระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชาไปจนถึงจุดแบ่งเขตแดนด้านใต้ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ความยาวตามแนวชายฝั่ง ประมาณ 1,870 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 252,000 ตารางกิโลเมตร แบ่งออกได้ 5 เขต คือ (บุญเลิศ ผาสุก, 2530, หน้า 337-338)

* เส้นแบ่งเขตพื้นที่เศรษฐกิจจำเพาะทางทะเล ได้ถูกกำหนดขึ้นมาอย่างชัดเจนภายหลัง พ.ศ. 2515 โดยกำหนดเป็นระยะทาง 200 ไมล์ทะเลจากชายฝั่ง แต่เพื่อผู้วิจัยต้องการให้ผู้อ่านได้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้นจึงได้นำแผนที่เขตการทำประมงมาเสนอในบทดังกล่าวนี้ และในส่วนของผลกระทบจากการขีดเส้นแบ่งเขตเศรษฐกิจเหล่านี้จะถูกนำเสนอในบทต่อไป

ภาพที่ 7 แผนที่เขตการทำประมงของประเทศไทย (วิชาญ ศิริชัยเอกวัฒน์, 2539, หน้า 64)

เขตที่ 1 ด้านอ่าวไทยตะวันออก ประกอบด้วยทะเลที่อยู่ในอาณาเขตของจังหวัดตราด จันทบุรี และระยอง

เขตที่ 2 ด้านอ่าวไทยตอนใน ประกอบด้วยทะเลที่อยู่ในอาณาเขตของจังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ กรุงเทพมหานคร สมุทรสาคร สมุทรสงคราม และเพชรบุรี

เขตที่ 3 ด้านอ่าวไทยด้านตะวันตกตอนบน ประกอบด้วยทะเลที่อยู่ในอาณาเขตของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และสุราษฎร์ธานี

เขตที่ 4 ด้านอ่าวไทยด้านตะวันตกตอนล่าง ประกอบด้วยทะเลที่อยู่ในอาณาเขตของจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี และนราธิวาส

เขตที่ 5 ด้านอ่าวไทยตอนกลาง ประกอบด้วยทะเลที่อยู่บริเวณกลางอ่าวไทย มีอาณาเขตติดต่อเส้นแบ่งเขตเศรษฐกิจจำเพาะของประเทศมาเลเซียและกัมพูชา

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ทางทะเลด้านอ่าวไทยที่มีอ่าวเป็นรูป “ก” และมีแม่น้ำสายสำคัญต่าง ๆ หลายสายที่ได้พัดพาเอาแร่ธาตุ ทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่มีความจำเป็นต่อทรัพยากรสัตว์น้ำและธรรมชาติชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย ลักษณะทางธรรมชาติจึงส่งผลให้อ่าวไทยเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของโลก และอีกปัจจัยหนึ่งที่เสริมให้ท้องทะเลสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกได้แก่ ป่าชายเลนอันเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่พักพิงพันธุ์สัตว์น้ำทางชายฝั่งทะเล สัตว์น้ำทะเลที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ เช่น ปลาทุ ปลาทู ปลากุ้ง กุ้ง ซึ่งได้มีการบันทึกถึงความสมบูรณ์ทางทรัพยากรทางทะเลไว้ว่า “พืชพันธุ์สัตว์น้ำเค็มยังอยู่ในฐานะที่อุดมสมบูรณ์ ความมั่นคงสมบูรณ์และความเจริญของการจับสัตว์น้ำในอ่าวไทยนั้นได้อาศัยปลาทูเป็นหลัก และการรักษาพืชพันธุ์ปลาทะเลนั้นต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ (บุญเลิศ ผาสุก, 2530, หน้า 326)

ประเทศไทยได้ร่วมสำรวจทรัพยากรสัตว์น้ำร่วมกับมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. 2500-2504 ทำให้ทราบว่าบริเวณทะเลอ่าวไทยและอันดามันมีทรัพยากรสัตว์น้ำที่สมบูรณ์มาก ภายใต้การสนับสนุน องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ในช่วงปี พ.ศ. 2505-2507 กรมประมงได้ออกสำรวจปริมาณสัตว์น้ำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรือสำรวจประมงที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพสูงในการทำประมงอวนลากและเบ็ดราว จากการสำรวจดังกล่าวได้ทำให้ทราบได้ว่าการจับปลาหน้าดินด้วยอวนลากมีปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ต่อหนึ่งหน่วยการลงแรงถึง 297.8 กิโลกรัม ผลจากการสำรวจทรัพยากรสัตว์น้ำที่ได้สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติเป็นแรงจูงใจทำให้ชาวประมงเริ่มปรับเปลี่ยนเครื่องมือการทำประมงมาเป็นการใช้เครื่องมือแบบอวนลากมากขึ้น (ชลิตา บัณฑุวงศ์, 2543, หน้า 30)

จากการสนับสนุนของภาครัฐจากการพัฒนาทางด้านการประมงและโครงสร้างพื้นฐานที่สืบเนื่องไปกับการประมง ส่วนในภาคเอกชนบริษัท ห้างร้าน ที่เป็นผู้สนับสนุนทางด้านเงินลงทุนแก่กิจการประมง ประกอบกับพื้นที่การทำประมงที่ไร้ขอบเขตและทรัพยากรทางทะเลที่อุดมสมบูรณ์ ได้นำสู่ระบบการผลิตรูปแบบใหม่ของชุมชนคือการเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตเพื่อการยังชีพไปสู่การประกอบเพื่อการทำการค้ามากขึ้น

“ยุคทอง” การประมงชุมชนปากน้ำประแส

1. การขยายตัวของประมงชุมชน

การสนับสนุนของรัฐทั้งในทางตรงและทางอ้อม ได้นำพากิจการประมงพื้นบ้านที่ผลิตเพื่อการบริโภคในครอบครัวเข้าสู่ยุคของการผลิตเพื่อขายเพิ่มมากขึ้น อาจนับได้ว่าเป็นการประสบผลสำเร็จเป็นอย่างยิ่งจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาและการประมงของรัฐ

ชาวบ้านในชุมชนปากน้ำประแสตอนบนที่เคยทำอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เพาะปลูก ต่างทั้งจบ ทั้งเลี่ยมเข้าสู่ระบบการผลิตสินค้าการประมงสูงขึ้น

ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านปากน้ำประแสได้เปรียบในการประกอบอาชีพประมง คือ ภูมิปัญญาทางทะเลและการประมง คือความรู้ความเชี่ยวชาญกับระบบทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์ของการดำเนินวิถีชีวิตของตนเองมาตั้งแต่อดีต เช่น การเดินทางด้วยเรือ ความรู้ความสามารถและความเข้าใจในเรื่องของสัตว์น้ำและท้องทะเลเป็นอย่างดี ภายใต้การสนับสนุนทั้งรัฐและภาคเอกชน ดังนั้นชาวบ้านในชุมชนจึงเริ่มมีการปรับเปลี่ยนอาชีพมา ประกอบการประมงเพื่อขายมากขึ้น นายทุนในชุมชนก็เริ่มผันตัวมาลงทุนทางด้านกิจการประมง และอุตสาหกรรมต่อเนื่องทางการประมง ได้แก่ การขยายตัวเพื่อประกอบกิจการประมงของ ครอบครัวหรือการลงทุนประกอบอุตสาหกรรมคานเรือ (ซ่อมแซมเรือ) ด้วยการซื้อต่อมาจาก ชาวบ้านในชุมชนด้วยกันอีกทอดหนึ่ง (ครุฑิต ตัมภานุวัฒน์, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553)

จากการขยายตัวทางการประมงในชุมชนได้ทำให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่ถูกผูกติดอยู่กับระบบตลาดมากขึ้น การปรับเปลี่ยนของชาวบ้านในตอนล่างที่ได้ประกอบ อาชีพการประมงด้วยเครื่องมือประจำที่เช่น โป๊ะ ได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำส่งตลาดให้ได้ปริมาณเพิ่มขึ้น ชาวประมงในตอนล่างเริ่มก้าวขึ้นสู่ การเป็นเจ้าของเรือประมง ขณะที่ชาวบ้านปากน้ำประแสในตอนบนได้เข้าสู่ระบบการผลิตสินค้า สัตว์น้ำเป็นแรงงานบนเรือประมง (ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในหัวข้อต่อไป)

การขยายตัวทางการประมงมิได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะภายในของชุมชนเพียงเท่านั้น การเติบโตทางด้านการประมงยังออกไปสู่พื้นที่ภายนอกของชุมชนปากน้ำประแสด้วย ด้วย เหตุผลทางด้านเศรษฐกิจและความคล่องตัวทางการประมง ออกไปประกอบกิจการประมงใน จังหวัดภูเก็ต เนื่องจากการขยายตัวทางการประมงในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้อาจสร้างความ มั่นใจให้แก่ชาวประมงที่มีทุนสามารถขยายจากการออกเรือทำประมงก้าวขึ้นสู่การเป็น นายทุนประมงได้ จากการเริ่มต้นจากการออกเรือประมงด้วยตัวเองขยายสู่การมีเรือประมง หลายลำ จนนำไปสู่การก่อตั้งแพปลาขึ้น ดังเช่น ในการศึกษาของ ชลิตา บัณฑุวงศ์ (2543, หน้า 33-34) ได้อธิบายไว้ว่าการขยายตัวของเรือและกิจการแพปลาในพื้นที่ภาคใต้ เกิดขึ้นจาก ศูนย์กลางของธุรกิจอุตสาหกรรมประมงคือแถบภาคกลางและภาคตะวันออกย้ายฐานการ ทำประมงเข้ามาอยู่แถบจังหวัดภูเก็ตและระนอง การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคใต้ ชาวประมง ที่มาจากชุมชนปากน้ำประแสได้นำพาภูมิปัญญาความรู้ทางการประมงเข้ามาด้วย ซึ่งได้ส่งผล ทำให้คนในพื้นที่หันมาปรับเปลี่ยนเครื่องมือประกอบการประมงหรือขยายกิจการเพิ่มขึ้นด้วย ดังใน

การเข้ามาของ ครรชิต ตัมภานุวัฒน์ เจ้าของแพโซคาณูชิต ที่ได้ทำประมงอยู่ในปากน้ำประแส ด้วยเครื่องมือประเภทยาวดามาก่อนแล้ว พอเข้ามาตั้งฐานก็ได้ชักชวนกลุ่มคนที่ทำประมงด้วยกัน เข้ามาร่วมจับสัตว์น้ำ คนในพื้นที่เห็นจึงได้ทำเลียนแบบในความรู้ทางด้านการประมง ในขณะที่ ความรู้ของไต้เรือก็จะได้รับการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะดังกล่าวด้วย

การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่เข้าสู่การผลิตเพื่อขายของชุมชนปากน้ำ ได้ทำให้ ชาวประมงเริ่มพึ่งพิงอยู่กับกลไกราคาที่ถูกกำหนดด้วยตลาดซื้อขายสัตว์น้ำหรือพ่อค้าคนกลาง โดยส่วนใหญ่ ภายใต้กลไกของตลาด ชาวประมงในชุมชนจำเป็นต้องขยายทางด้านการผลิตที่มี ประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำมากขึ้น เพิ่มปริมาณและเวลาในการจับสัตว์น้ำมากยิ่งขึ้น อาจ กล่าวได้ว่าช่วงเวลานี้วิถีการผลิตของชุมชนถูกผนวกอยู่กับระบบตลาดมากขึ้น

2. วิถีการผลิตของชุมชนปากน้ำประแส

การพัฒนาพลังการผลิตการนิยามและให้ความหมายทรัพยากรสัตว์น้ำจากมุมมองของ รัฐ โดยความคิดที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติหากไม่ถูกนำมาใช้ก็จะมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ การ พัฒนาทางด้านประมงของชุมชน ส่งผลให้การผลิตอย่างอื่นอย่างอื่นค่อย ๆ ลดบทบาทลงไป ชาวบ้านในชุมชนต่างหันหน้าลงเรือออกสู่ทะเล เพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตทางทะเลให้มากที่สุด ผลที่ ตามมาคือการพัฒนาทางด้านพลังการผลิต เนื่องจากชาวประมงจำเป็นต้องจับสัตว์น้ำให้ ได้มากที่สุดเพื่อตอบสนองทางด้านการตลาดเป็นหลัก ดังนั้นชาวประมงจะเร่งพัฒนาพลังการผลิต ของตนเองเพื่อให้มีประสิทธิภาพที่สูงที่สุดสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตทางทะเลให้ได้เป็นจำนวนมาก

2.1 เรือประมง

การทำประมงในยุคเริ่มต้นส่วนใหญ่ชาวประมงจะใช้เรือมาดเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็น เรือที่นำไม้ทั้งต้นมาขุดเป็นเรือ โดยใช้แรงงานคนเป็นผู้ออกแรงพายเรือ ต่อมาก็เริ่มมีการ ปรับเปลี่ยนในเรื่องของการใช้กำลังของธรรมชาติโดยการใช้เรือใบ ก็จะมีอาศัยแรงลมในการออก เตินเรือ ซึ่งปัญหาของเรือในยุคแรกนั้นจะเห็นได้ว่า การใช้เรือพาย แฉว หรือประกอบใส่ใบ จะมี ข้อจำกัดอย่างมากในการออกจับสัตว์น้ำทางทะเล ได้แก่ ไม่สามารถออกทำการประมงได้ไกลห่าง จากชายฝั่งได้มากและผลจากคลื่นลมทางทะเล เรือที่มีขนาดเล็กเหล่านี้ไม่สามารถต้านทานต่อแรง คลื่นลม อาจก่อให้เกิดอันตรายแก่ผู้ออกจับสัตว์น้ำได้ ดังนั้น การออกจับสัตว์น้ำด้วยเรือที่มีขนาด เล็กชาวประมงจะต้องมีความรู้เรื่องคลื่นและลมทะเลอย่างดีด้วย หากสภาพอากาศไม่เหมาะสม ชาวประมงก็จะงดออกเรือประมงทันที (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556; ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ในช่วงยุคของการจับสัตว์น้ำเพื่อขาย มีการสนับสนุนทางด้านเทคโนโลยีในเรื่องเครื่องจักรกล ชาวประมงได้นำเครื่องยนต์มาใช้ติดกับเรือ ทำให้เรือประมงสามารถออกไปทำการประมงได้ไกลฝั่งมากขึ้นเข้าไปในเขตทะเลหลวงหรือนอกเขตทะเลอาณาเขตของประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้นายทุนผู้ประกอบการประมงได้มีการพัฒนาเรือ เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพและทันสมัยมากขึ้น เรือก็มีขนาดกว้างและยาวมากขึ้น สามารถบรรจุเสบียงอาหาร น้ำแข็ง และน้ำมัน และบรรทุกปลา สัตว์น้ำต่าง ๆ ให้ได้มากที่สุด เพื่อให้เรือมีความสามารถออกไปทำการประมงได้ไกลและยาวนานมากขึ้น (วิชาญ ศิริชัยเอกวัฒน์, 2539, หน้า 27)

ขนาดของเรือประมงในช่วงนี้อาจจำแนกได้ 3 ขนาดด้วยกันคือ ขนาดเล็กที่มีขนาด 6-7 วา สามารถแล่นในพื้นที่ทะเลหน้าบ้านและตามแนวชายฝั่งได้ ขนาดกลางที่มีความยาว 8-9 วา และขนาดใหญ่ที่มีขนาด 10-14 วา เรือขนาดกลางและขนาดใหญ่เหล่านี้สามารถออกทำการประมงในพื้นที่ทะเลอ่าวไทย ทะเลเพื่อนบ้าน และสามารถออกทะเลหลวงได้ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงทำให้มีการต่อเรือและเพิ่มปริมาณเรือมากขึ้นดังตารางที่ 7 (วิชาญ ศิริชัยเอกวัฒน์, 2539, หน้า 28-29)

ตารางที่ 7 จำนวนเรือประมงที่จดทะเบียนระหว่างปี พ.ศ. 2503-2515 (วิชาญ ศิริชัยเอกวัฒน์, 2539, หน้า 28)

ปี พ.ศ.	จำนวนเรือที่ขึ้นทะเบียน
2503	4,419
2504	4,966
2505	5,446
2506	5,424
2507	5,377
2508-2512	-
2513	5,002
2514	5,558
2515	7,235

จากสถิติจะเห็นได้ว่าปริมาณเรือประมงที่ขึ้นทะเบียนกับกรมประมง ในช่วงปี พ.ศ. 2503 จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2514 ปริมาณเรือประมงเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยตลอดระยะเวลาประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา แต่มาเพิ่มขึ้นแบบก้าวกระโดดในช่วงปี พ.ศ. 2515 จากปี พ.ศ. 2514 เป็นจำนวน 1,677 ลำ เนื่องจากการประมงทางทะเลน้ำลึกยังไม่แพร่หลาย เนื่องจากเรือประมงและอุปกรณ์ของตนเองไม่เหมาะสม ประกอบกับความรู้ความชำนาญการเดินเรือทะเลลึก ภายหลังการสนับสนุนของรัฐได้ทำให้การทำประมงของไทยทันสมัยมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากปริมาณการจับสัตว์น้ำทะเลที่เพิ่มขึ้นแบบก้าวกระโดด ภายหลัง พ.ศ. 2508 เป็นต้นมา* (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 2, ม.ป.ป., หน้า 114)

2.2 เครื่องมือประมง

เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในยุคแรก สามารถจำแนกเครื่องมือได้เป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือเครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำเพื่อการดำรงชีพ ลักษณะของเครื่องมือเหล่านี้จะมีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำค่อนข้างต่ำ เช่น เบ็ด แร้ว หรือลอบ เป็นต้น และเครื่องมือที่สามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือประจำที่เช่น โป๊ะ โพงพาง เป็นต้น เครื่องมือประเภทนี้มีประสิทธิภาพสูงสามารถจับสัตว์น้ำตามแนวชายฝั่งได้เป็นจำนวนมาก จนเกินศักยภาพที่ทรัพยากรธรรมชาติจะผลิตสัตว์น้ำทางทะเลมาตอบสนองความต้องการทางการตลาดด้วย (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

นอกจากการพัฒนาการประมงของรัฐที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนเครื่องมือการจับสัตว์น้ำ ปัจจัยทางด้านทรัพยากรตามแนวชายฝั่งของชุมชนปากน้ำประแสที่มีปริมาณลดลง อาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยที่สนับสนุนที่ผลักดันให้ชาวประมงปากน้ำประแสปรับเปลี่ยนเครื่องมือการผลิตทางการประมง จากการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบประจำที่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนเป็นเครื่องมือประเภทเคลื่อนที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำในพื้นที่ห่างไกลจากชายฝั่งได้มากขึ้น ชาวประมงในชุมชนปากน้ำประแสมีการปรับเปลี่ยนเป็นการใช้อวนที่ทำจากด้ายนำมาชุบน้ำฝาดที่ได้มาจากเปลือกไม้โกงกาง เนื่องจากเปลือกไม้โกงกางจะมีคุณสมบัติหรือที่ชาวประมงเรียกว่า สารเหนียว เมื่อชาวประมงใช้เครื่องมือไปสักประมาณ 1 เดือน หรือ 1 น้ำ ก็จะต้องนำอวนกลับมาชุบน้ำฝาดนี้เพื่อเป็นการเสริมความคงทนให้กับเครื่องมือเหล่านี้ ต่อมาชาวประมงก็ได้มีการปรับเปลี่ยนอวนที่ทำมาจากใยสังเคราะห์ ได้แก่ อวนไนลอน หรืออาจมีการใส่ลวดที่เรียกว่าอวนดำ ซึ่งเป็นอวนประเภทล่อจับ ซึ่งเป็นที่นิยมมากสำหรับชาวประมงในชุมชนปากน้ำประแส มีประสิทธิภาพใน

* ดูในกราฟแสดงแสดงผลผลิตสัตว์น้ำของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503 – พ.ศ. 2515

การจับปลาผิวน้ำได้หลายชนิด ได้แก่ ปลาทุบ ปลาหลัง ปลาโอ ปลาสีกุน อวนล้อม ปลาที่เป็นเป้าหมายหลักคือ ปลาหลังเขียว ปลาสีกุนข้างเหลือง ปลาทุบแขก ปลาสีกุนตาโต (ครรชิต ตัมภานุวัฒน์, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553; ปราสาท เนินชัย, สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2553)

เครื่องมือประเภทอวนอีกชนิดหนึ่งที่เป็นที่นิยมมากในหมู่ชาวประมงด้วยกัน คือ อวนลาก ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการจับสัตว์น้ำหน้าดินและเครื่องมือที่มีความสำคัญที่สุดของการประกอบการประมง อวนลากเป็นเครื่องมือที่สามารถจับสัตว์น้ำได้แทบทุกชนิด เช่น ปลาเคย ปลาทุบ กุ้ง ปลาหมึก ปลาเปิด และอื่น ๆ ได้เป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกัน การใช้เครื่องมือประเภทอวนลากจับสัตว์น้ำ เครื่องมือชนิดนี้ ก็ทำลายสภาพพื้นที่ในท้องทะเล ที่เครื่องมือประเภทนี้ลากผ่าน ผลจากการทำประมงด้วยวิธีการดังกล่าวได้นำมาสู่การทำลายทรัพยากรหน้าดินทั้งที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ แหล่งอาหาร และระบบนิเวศของท้องทะเลอย่างรุนแรง (วิชาญ ศิริชัยเอกวัฒน์, 2538, หน้า 26: ครรชิต ตัมภานุวัฒน์, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553)

2.3 แรงงาน

ในยุคของการผลิตเพื่อขายมีความเข้มข้นมากขึ้น การพัฒนาเรือให้มีขนาดใหญ่ มีการติดตั้งเครื่องยนต์ให้มีประสิทธิภาพสูงสามารถออกทำการประมงได้ไกลมากขึ้นและเครื่องมือประมงสามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมาก รูปแบบการผลิตดังกล่าวมีความจำเป็นต่อการใช้แรงงานมากขึ้น จากเดิมอาจพบว่ามีการใช้แรงงานประมงในชุมชนในลักษณะที่เป็นแรงงานชั่วคราวกล่าวคือ เจ้าของหรือนายทุนโปิจะขอแรงของชาวบ้านเหล่านี้เข้ามาเฉพาะเวลาที่มีความจำเป็นเท่านั้น เนื่องจากพฤติกรรมการจับสัตว์น้ำไม่จำเป็นต้องเข้ามาเป็นแรงงานเต็มเวลา ซึ่งอาจจะมีระยะเวลาในการรอเพื่อให้สัตว์น้ำเข้ามาสู่กับดักเหล่านี้ เมื่อถึงระยะเวลาที่จะทำการดึงโปิก็จะเรียกแรงงานชั่วคราวเหล่านี้เข้ามาเพื่อทำการกู้โปิเพื่อที่จะนำสัตว์น้ำขึ้นมาส่งสู่ตลาด แรงงานชั่วคราวเหล่านี้ก็ยังคงถือครองปัจจัยการผลิต ทำการผลิตที่เป็นของตนเองด้วย เช่น ทำนา เผาถ่าน ทำประมงยังชีพของตนเอง เป็นต้น

แบบแผนและรูปแบบการใช้แรงงานเริ่มมีการปรับเปลี่ยนไป ลักษณะการใช้แรงงานสามารถจำแนกด้วยกัน 2 ลักษณะ ชาวบ้านที่เข้าสู่ระบบการประมงด้วยลักษณะเป็นแรงงานอิสระ ได้แก่กลุ่มชาวบ้านในชุมชนที่ได้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรม เช่น การทำนา การทำสวน อยู่ในเขตพื้นที่ตอนบนและไม่มีเรือและปัจจัยการผลิตของตนเองมาแต่เดิม ก็จะเข้าสู่ระบบการประมงด้วยการขอยืมเรือประมงขนาดเล็กของชาวบ้านที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเลที่อยู่ในตอนล่างของชุมชน ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีฐานะ แล้วชักชวนชาวบ้านในละแวกเดียวกันที่ไม่มีปัจจัยการผลิตออกทำการประมงร่วมกันในเขตพื้นที่ตามแนวชายฝั่งทะเลของชุมชน ความจำเป็นของ

ปริมาณแรงงานอิสระที่ออกจับสัตว์น้ำก็มีจำนวนไม่มาก เนื่องจากด้วยข้อจำกัดของเรือประมงที่มีขนาดเล็ก ไม่สามารถที่บรรทุกผู้คนที่ออกร่วมทำประมงได้ไม่มาก ผลผลิตของสัตว์น้ำที่จับมาได้จะถูกนำไปส่งขายให้แก่เจ้าของเรือเพื่อรวบรวมสินค้าสัตว์น้ำขายให้แก่พ่อค้าคนกลางส่งออกสู่ตลาดภายนอกอีกทีหนึ่ง เงินตราที่ได้มาจากการขายสินค้าจะถูกนำมาแบ่งเป็นส่วน ๆ และส่วนหนึ่งจะถูกหักไว้เป็นค่าเช่าเรือประมงให้กับเจ้าของเรือ และส่วนที่เหลือก็จะถูกนำมาแบ่งให้แก่ชาวบ้านผู้ที่เข้าร่วมออกทำการประมง แรงงานอิสระที่ไร้ซึ่งปัจจัยการผลิตทางการประมงเหล่านี้จะพยายามสะสมทุนหรือเข้าหาแหล่งเงินทุนเพื่อกู้ยืมมาซื้อปัจจัยการผลิตที่เป็นของตนเองด้วย ดังในการสัมภาษณ์

“คนในชุมชนก็ทำประมงกันทั้งหมด คนที่ไม่มีเรือก็ไปอาศัยจับปลากับคนที่มีเรือหรือทำเรือประมงอยู่แล้ว หรือบางครั้งก็ไปเช่าเรือกับคนที่เขามีเรือแล้วชวนเพื่อนบ้านไปจับปลาด้วยกันแถว ๆ ชายฝั่ง พอได้ปลามากก็เอาไปขายแล้วก็แบ่งกันโดยให้เจ้าของเรือด้วย” (สะอึ้ง ประสงค์ศิลป์, สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2554)

ขณะที่ชาวบ้านที่เข้ามาเป็นแรงงานชั่วคราวในการประกอบการประมงแบบดั้งเดิมก็เริ่มเข้ามาสู่ระบบการจ้างงานอย่างเต็มรูปแบบมากขึ้น ชาวบ้านเหล่านี้ในช่วงแรกเข้ามาเป็นลูกจ้างในการทำโป๊ะ โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นครั้งคราวหรือบางส่วนก็เป็นรูปแบบเงินเดือน เมื่อการประมงชุมชนเริ่มเข้าสู่ยุคแห่งการผลิตเพื่อขายมากขึ้น มีการปรับปรุงเรือและเครื่องมือการผลิตจากแรงงานชาวบ้านในชุมชนประมงที่ทำอยู่กับระบบโป๊ะ ก็เริ่มก้าวขึ้นเรือประมงหันหน้าออกสู่ทะเลเพื่อจับสัตว์น้ำ แรงงานประมงเหล่านี้จะได้รับค่าตอบแทนในรูปแบบของเงินตรา ระบบค่าตอบแทนเหล่านี้จะถูกแบ่งและจัดสรรเป็นสัดส่วนตามจำนวนของผู้ที่ออกเรือประมงด้วยกัน แรงงานบนเรือประมงในช่วงเวลานี้ก็มีจำนวนประมาณ 10-11 คน โดยที่นายทุนเรือประมงจะได้ส่วนแบ่งมากที่สุดในฐานะที่เป็นผู้ลงทุนปัจจัยการผลิต และตำแหน่งที่สำคัญต่อมาของการทำประมงก็คือได้กั้งเรือ ในช่วงระยะเวลานั้นนายทุนเรือประมงส่วนใหญ่จะควบอยู่ด้วยกัน 2 บทบาท คือการดำรงตำแหน่งผู้จัดการบนเรือประมงคือไต้เรือและนายทุนเรือประมงด้วย (ปราสาท เนินชัย, สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2553)

การเข้ามาเป็นแรงงานประมงของผู้ชายทำให้ระบบแรงงานในครัวเรือนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการผลิต จากเดิมที่ผู้ชายจะเป็นผู้ใช้แรงงานหลักของระบบการผลิตในครอบครัว ผู้หญิงก็จะมีหน้าที่สนับสนุนระบบการผลิตให้กับผู้ชาย เช่น การเตรียมอาหารให้แก่ผู้ชายและครอบครัว การเคลื่อนย้ายแรงงานของผู้ชายเข้าสู่ระบบการประมง ได้ทำให้ระบบการผลิตของครัวเรือนที่ขาดหัวหน้าครอบครัวผู้เป็นแรงงานหลักของครอบครัวเริ่มยุติลง แรงงาน

ผู้หญิงเริ่มลดบทบาทการกับการลงแรงเพื่อรักษาระดับการผลิตในครัวเรือน เนื่องจากความจำเป็นทางด้านแรงงานจึงทำให้ผู้หญิงออกมาช่วยผู้ชายทำการผลิตในครอบครัว เช่น การทำนาของชาวบ้านในตอนบน (ชโลม วงศ์พิม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

ระบบการผลิตของครอบครัวลดลง ระดับของการผลิตข้าวมีการเปลี่ยนไป เนื่องจากหัวหน้าครอบครัวจะต้องออกไปเป็นแรงงานรับจ้างบนเรือประมง จึงทำให้การปลูกข้าวเพื่อการบริโภค และส่วนเกินจากการบริโภคก็จะนำไปขายให้แก่โรงสีในช่วงที่ผ่านมา เริ่มปรับเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคในครอบครัวบนที่ดินของครัวเรือน การปรับเปลี่ยนมีทั้งการปลูกผักทำนาข้าว ทำสวนทำไร่ เล็ก ๆ น้อย ๆ ไว้บริโภคในครัวเรือน ระบบการผลิตในครอบครัวสามารถผลิตเลี้ยงครัวเรือนได้เนื่องจาก แรงงานผู้ชายที่เป็นหลักของครอบครัว ก็ได้หลุดออกจากระบบแรงงานของครัวเรือนอย่างเด็ดขาด จากการเป็นลูกจ้างบนเรือประมงยังพบว่าพฤติกรรมการจับสัตว์น้ำของเรือประมง ที่มีลักษณะการจับปลาชาวประมงจะนิยมออกเรือในช่วงของข้างแรมซึ่งเป็นคืนเดือนมืดซึ่งมีระยะ 15 วัน และส่วนวันที่เหลือแรงงานในชุมชนเหล่านี้ก็ได้ออกมาทำการประมงแต่อย่างใดดังนั้นแรงงานผู้ชายก็จะกลับมาอยู่กับครอบครัวและทำการผลิตร่วมกับครอบครัวไว้บริโภคในครัวเรือน (บุญแต่ง ธนสาร, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2556; ชโลม วงศ์พิม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

แรงงานของผู้หญิงของครอบครัวชาวเขาก็เริ่มปรับเปลี่ยน จากเดิมที่เพศหญิงเป็นแรงงานคอยสนับสนุนระบบการผลิตในครัวเรือน ได้แก่ ความรับผิดชอบภายในครอบครัวและเป็นแรงงานของครอบครัวเพื่อร่วมออกทำการประมงกับครอบครัว การปรับเปลี่ยนระดับการผลิตแรงงานของผู้หญิงเริ่มปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานของตนเองกลับมาอยู่กับความรับผิดชอบในครัวเรือนเพียงอย่างเดียว เช่น หุงหาอาหารเลี้ยงคนในครอบครัว ดูแลลูก ๆ ปัดกวาดเช็ดถูบ้าน แรงงานของผู้หญิงก็ไม่ได้มีหน้าที่ทำการผลิตเพื่อรักษาระดับการผลิตของครัวเรือนอีกต่อไป ผู้หญิงมารับผิดชอบอยู่กับการดูแลภายในบ้านเป็นหลัก (ชโลม วงศ์พิม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

ลักษณะของการใช้แรงงานที่เปลี่ยนไปไม่ได้ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของครอบครัวที่ลดลงเท่านั้น แรงงานที่หันหน้าสู่ระบบการจับสัตว์น้ำเพื่อการค้า ได้ส่งผลทางอ้อมต่อกระบวนการผลิตที่สำคัญคือแรงงานในโรงสีข้าวและแรงงานที่ทำงานในโรงเลื่อย ผลผลิตที่ลดลงที่สอดคล้องไปกับปริมาณของแรงงานที่ทำนามีจำนวนลดลง ผลจากการลดระดับการผลิตและแรงงานได้ส่งผลต่อการประกอบอุตสาหกรรม โรงสีและโรงเลื่อยได้เริ่มทยอยปิดตัวลงในช่วงทศวรรษที่ 2510 (เจ้าอาวาสวัดดอนมะกอกล่าง, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

ระบบการผลิตเพื่อขายและความจำเป็นของแรงงานในการผลิตสินค้าการประมง ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของการผลิตของครอบครัวตอนบน การปรับเปลี่ยนของแรงงานที่เข้าสู่วิถีการผลิตทางด้านเพื่อขายมากขึ้น ทำให้การผลิตของครอบครัวลดระดับลง แต่อย่างไรก็ตามการมีปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน อันเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อระบบการผลิตของครัวเรือน จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงของแรงงานชายที่เข้าสู่การประมง ส่งผลต่อระดับการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเพียงเท่านั้น เนื่องจากการขาดแคลนแรงงานหลักระบบการผลิตของครอบครัวจึงต้องลดปริมาณลง เช่น ครัวเรือนทำการเพาะปลูกพืชผักเพื่อการบริโภคเพียงเล็กน้อยในครอบครัว เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ทางการผลิตของประมงในชุมชน

การทำประมงในยุคดังกล่าวนี้ จึงเริ่มมีการเปลี่ยนที่มีใช้การจับสัตว์น้ำเพื่อการบริโภคเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป ความต้องการของตลาดและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของได้นำมาสู่การกระตุ้นให้ ชาวประมงจับสัตว์น้ำเพื่อขายมากขึ้น ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านแรงงานของครอบครัวตอนบน ตลาดซื้อขายสัตว์น้ำที่มีได้จำกัดอยู่แต่ในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง การพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานที่เกิดความคล่องตัวในการขนส่งสินค้า การพัฒนาทางการประมงทำให้ชาวประมงถูกดึงเข้ามาสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย โดยมีพ่อค้าคนปลาเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างชาวประมงกับตลาด

3.1 ความสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือข่าย

การทำประมงในยุคแห่งการผลิตเพื่อขาย ครอบครัวและเครือญาติเป็นหน่วยการผลิตและเป็นรากฐานสำคัญกับกิจการประมงที่เป็นของครัวเรือน ถึงแม้ว่าภายหลังการพัฒนาเครื่องมือจับสัตว์น้ำและเรือประมง มีผลกระทบต่อระบบแรงงานของครอบครัวในพื้นที่ทำนาตอนบนของชุมชน จากการลักษณะการจับสัตว์น้ำได้ทำให้ครอบครัวที่มีอาชีพทำประมงดั้งเดิมที่ปักหลักอยู่ตามแนวชายฝั่งของชุมชน มีการใช้แรงงานในครอบครัวที่เข้มข้นมากขึ้น แรงงานของผู้ชาย จากเดิมที่ออกทะเลตามแนวชายฝั่งบริเวณใกล้เคียงกับชุมชนเนื่องจากเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำส่วนใหญ่ถูกติดตั้งอยู่ตามชายฝั่งและด้วยข้อจำกัดของเรือประมงที่ไม่สามารถแล่นออกทะเลไกลจากชายฝั่งได้

ผู้ชายเป็นแรงงานหลักของระบบการประมง จะต้องทำหน้าที่ออกเรือประมงจับสัตว์น้ำ หากบุคคลใดที่มีความสามารถก็จะสามารถก้าวขึ้นไปสู่ตำแหน่งหน้าที่ที่สำคัญบนเรือประมงคือ ไต้เรือ ซึ่งมีหน้าที่เปรียบเสมือนผู้จัดการบนเรือประมงเป็นผู้กำหนดหน้าที่ของลูกเรือ การลงอวนจับสัตว์น้ำว่าจับสัตว์น้ำชนิดใด การกำหนดเส้นทางเดินเรือด้วยวิธีการดูดาว ดูทิศทางโดย

อาศัยธรรมชาติเป็นหลัก รวมทั้งการคาดคะเนถึงสภาพอากาศ สภาพน้ำทะเล คลื่นลมต่าง ๆ เพื่อความปลอดภัยในการออกเรือประมงและที่สำคัญคือภูมิปัญญาในการจับสัตว์น้ำ

ความสำคัญนอกจากความปลอดภัยของลูกเรือที่ไต้เรือจะต้องรับผิดชอบแล้ว ไต้เรือจะต้องมีความสามารถในการสังเกตสัตว์น้ำได้ดี เนื่องจากการจับสัตว์น้ำในยุคแห่งการเริ่มต้นทางกิจการประมงของครอบครัวยังไม่มีเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพในการค้นหาสัตว์น้ำ ดังนั้นการจับสัตว์น้ำจะต้องอาศัยการสังเกตด้วยสายตา ไต้เรือก็จะขึ้นไปยืนอยู่บนแป้นสำหรับไว้ดูปลาซึ่งจะสูงกว่าพื้นเรือประมาณ 1 เมตรว่า เพื่อทำการสังเกตว่าฝูงปลาอยู่บริเวณใดของท้องทะเล บริเวณใดที่มีปลาผิวน้ำในบริเวณนั้นจะมีการเคลื่อนไหวที่ผิดปกติและสีของน้ำที่เปลี่ยนไป เนื่องจากโดยธรรมชาติของปลาบางชนิดจะอยู่รวมกันเป็นฝูงเมื่อปลาเข้ามาก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนของสีน้ำเป็นสีของปลาแทน เมื่อพบฝูงปลาไต้เรือก็จะทำหน้าที่ประเินหรือคาดคะเนฝูงปลาที่ตนได้สังเกตด้วยวิธีการ “ฟังปลา” คราวนี้ไต้เรือจะลงน้ำทะเล ดำน้ำฟังเสียงปลา ในส่วนของวิธีการ ไต้เรือจะดำลงไปประมาณไม่เกิน 1-2 เมตร เนื่องจากหากดำน้ำลงไปลึกมากแรงดันของน้ำจะสูงทำให้ไม่ได้ยินเสียง ซึ่งลักษณะการฟังชาวประมงสามารถประเินและคาดคะเนถึง ชนิดของปลา ปริมาณของสัตว์น้ำ และทิศทางของปลาที่จะว่ายไป เนื่องจากปลาบางชนิดจะส่งเสียงร้องที่ค่อนข้างดัง และลักษณะการว่ายของปลาทำให้เกิดเสียง ซึ่งลักษณะเสียงของปลาแต่ละชนิดจะมีความแตกต่างกัน ชาวประมงจะสามารถแยกแยะประเภทของปลาและ คาดคะเนถึงปริมาณของปลาฝูงนั้นได้อย่างแม่นยำเพื่อคำนวณถึงความคุ้มค่าต่อการลงอวนในหนึ่งครั้ง (ปราสาท เนินชัย, สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2553; บุญแต่ง ธนสาร, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2556)

“ในตอนที่เราดำน้ำลงไปฟังเสียงปลาน้ำลึก ปลาบางชนิดร้องเหมือนนก ปลาบางชนิดก็กินขุ่น ปลาชนิดไหนที่เราฟังเสียงและคิดว่าไม่คุ้มหรือไม่ต้องการ เราก็ไม่ลงอวน เล่นเรือต่อไปเพื่อหาปลาฝูงใหม่.....เมื่อก่อนปลามันเยอะเล่นเรือไปแป๊บเดียวก็เจอปลาเป็นฝูง” (บุญแต่ง ธนสาร, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2556)

ในขณะที่แรงงานลูกชายก็จะถูกถ่ายทอดความรู้ของการประมงทั้งหมด โดยลูกชายจะถูกนำขึ้นเรือตั้งแต่อายุน้อยประมาณ 9-10 ปี ลูกชายจะเรียนรู้ระบบประมงทั้งหมดอยู่กับพ่อผู้เป็นไต้เรือ โดยจะเริ่มตั้งแต่ การบังคับเรือ การกำหนดเส้นทางโดยการดูดาว การสังเกตสภาพอากาศคลื่นลมและน้ำทะเล การดูปลาและการฟังปลา รวมทั้งการควบคุมตำแหน่งแรงงานบนเรือประมง ระบบเหล่านี้จะถูกถ่ายทอดผ่านความสัมพันธ์กันในครอบครัว

นอกจากความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่ได้ถูกบ่มเพาะอาชีพประมงเพื่อเป็นแรงงานหลักของครอบครัวในการประกอบกิจการประมงในอนาคต บทบาทของแรงงานในระบบเครือญาติก็เป็นแรงงานสำคัญต่อการทำประมงเพื่อการค้า เนื่องมาจากความต้องการของแรงงานประมงเป็นจำนวนมากซึ่งไม่สอดคล้องต่อความต้องการของการประกอบกิจการประมงของครอบครัว จึงทำให้ครอบครัวที่ประกอบกิจการประมงชักชวนเครือญาติทั้งภายในและภายนอกชุมชนเข้ามาร่วมกันออกเรือและจับสัตว์น้ำในท้องทะเล ในขณะที่เครือญาติที่อยู่ภายนอกชุมชนก็เห็นตัวอย่างจากการประกอบอาชีพประมงในยุคของการค้าที่สามารถทำกำไรได้เป็นจำนวนมาก ดังในคำสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า

“ชาวประมงเมื่อก่อนออกทะเลพอลกลับมา ขายปลาก็ได้เงิน เงินหมื่น เงินแสน แป๊ปเดียวก็ได้ห้าตั้งค์เป็นกอบเป็นกำ พอได้เงินมากี่ใช้ไป ปรับปรุงเรือ ปรับปรุงบ้านถ้าใครไม่มีก็ซื้อบ้านได้เลย แล้วก็เจียดไว้ซื้อของใช้ในครอบครัว” (ไชยรัตน์ เอื้อตระกูล, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2555)

ดังนั้นนอกจากความต้องการแรงงานเพื่อเข้าร่วมจับสัตว์น้ำในการทำประมงที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ครอบครัวชาวประมงต่างชักชวนและหาแรงงานเข้าร่วมทำประมง แต่ยังมีแรงดึงดูดที่สำคัญคือรายได้ที่มาจากการประมงจึงทำให้ คนในพื้นที่ต่าง ๆ เมื่อได้รับการชักชวนจากคนในครอบครัวหรือเครือญาติแล้วส่วนใหญ่ก็จะได้รับการตอบรับแล้วเข้าร่วมในการจับสัตว์น้ำทันที (ปราสาท เนินชัย, สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2553)

ระบบความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติก็ได้จบลงตรงที่การเข้ามาเป็นแรงงานของการประมงเท่านั้น ภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติยังสามารถได้รับการถ่ายทอด ความรู้ และประสบการณ์การทำประมงจากเจ้าของเรือหรือไต้เรือได้เช่นเดียวกันเปรียบเทียบการถ่ายทอดความรู้เหล่านี้แบบสายเลือด แต่การถ่ายทอดความรู้ทางการประมงจะมีความแตกต่างกับการถ่ายทอดให้ลูกชาย กล่าวคือไต้เรือหรือเจ้าของสังเกตถึงความสนใจตลอดในกระบวนการจับสัตว์น้ำของเครือญาติ และรวมถึงความไว้วางใจที่จะพึ่งพาอาศัยกันได้ในอนาคตในด้านการเป็นไต้เรือ ซึ่งการถ่ายทอดเหล่านี้เป็นหลักคำประกันสำคัญที่จะทำให้การประมงของตนเองสามารถทำการผลิตซ้ำทางกระบวนการทำประมงได้ แต่อย่างไรก็ตามไต้เรือเหล่านี้จะสามารถพัฒนาตนเอง จากการเป็นไต้เรือให้แก่เครือญาติ ก้าวเข้ามาสู่การเป็นเจ้าของเรือได้ไม่ยากนัก เพราะเนื่องจากการสนับสนุนทางด้านการประมงจนทำให้อุปสงค์ในตลาดมีสูงมากเกินกว่าระบบการผลิตจะสามารถทำการผลิตได้ ดังนั้นการขึ้นมาเป็นเจ้าของเรือของไต้เรือจึงอาศัยความสามารถ ความรู้ในการจับปลาเป็นหลัก เข้าสู่ระบบเงินกู้ของแพปลา ภายใต้สัญญาลูกผู้ขาย

ว่าปลาที่ได้มาทั้งหมดจะถูกนำมาขายให้แก่แพปลา ซึ่งจะเห็นได้ว่าในช่วงดังกล่าวนี้จะมีเรือประมงเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก (ปราสาท เนินชัย, สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2553; ไชยรัตน์ เอื้อตระกูล, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2555)

3.2 ความสัมพันธ์ทางสังคมในการประมงชุมชน

จากการขยายตัวของการทำงานประมงในช่วงระยะเวลานี้ ได้ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งปัจจัยการผลิตและระบบแรงงานในกิจการประมง การพัฒนาการประมงเพื่อเข้าสู่การค้าได้ส่งผลทำให้เกิดความจำเป็นต้องการทางด้านแรงงานดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ภายใต้ความจำเป็นและความต้องการของแรงงานส่งผลทำให้ชาวบ้านในชุมชนปากน้ำประแสและชุมชนใกล้เคียงเริ่มปรับเปลี่ยนอาชีพเข้ามาเป็นลูกจ้างบนเรือประมง ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนที่เข้าร่วมทำประมงเป็นระบบเงินตรามากขึ้น

ความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรที่ทำให้ชาวประมงไม่จำเป็นต้องออกเรือออกไปไกลและระยะเวลาการทำงานประมงที่ไม่นาน ประกอบกับความชำนาญและความรู้เกี่ยวกับสัตว์น้ำ ท้องทะเล สภาพภูมิอากาศและอัตราค่าจ้างค่าตอบแทนจากการทำงานบนเรือประมงที่ค่อนข้างสูง จึงทำให้ชาวบ้านทั้งในพื้นที่ของชุมชนปากน้ำประแสและชาวบ้านภายนอกเข้ามาสู่การเป็นแรงงานบนเรือประมง

“ตั้งแต่ประมงเริ่มบูมผมก็ทิ้งจอบ ทิ้งเสียม เลิกทำนา ขึ้นไปเป็นลูกจ้างบนเรือประมง โดยได้รับค่าจ้างเป็น ส่วนแบ่งจากการออกเรือประมง” (ชโลม วงศ์พิม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

แต่อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนปากน้ำประแสด้วยระบบเงินตรา ก็ได้เป็นระบบความสัมพันธ์เพียงมิติเดียวนั้น ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน เช่น การแลกเปลี่ยนผลผลิต การพบปะกันในงานวัฒนธรรม ประเพณี ของชุมชน จึงทำให้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนมิได้เป็นในรูปแบบของปัจเจกหรือในลักษณะของลูกจ้างกับนายจ้าง อย่างชัดเจนแต่ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมกลับกลายเป็นปัจจัยสำคัญแก่นายทุนเรือประมง ความสัมพันธ์ทางสังคมได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการดึงชาวบ้านในชุมชนเข้ามาแรงงานบนเรือประมงของตนเองได้ ซึ่งชาวบ้านที่เข้ามาเป็นแรงงานบนเรือประมงส่วนใหญ่จะเป็นคนที่รู้จักคุ้นเคยกันภายในชุมชนเป็นหลัก (บุญแต่ง ธนสาร, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2556; ชโลม วงศ์พิม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

“ตอนนั้นพอการประมงขยายตัวมากขึ้นพวกที่ทำประมงอยู่ในตอนล่างก็เข้ามาชักชวนให้ไปลงเรือประมง เขาบอกว่ารายได้ดี ตอนแรกก็เข้าไปเป็นลูกเรือก่อน ต่อมาพอมีความชำนาญก็เลื่อนให้มาเป็นไต้เรือ ก็จะมีหน้าที่ดูแลบนเรือ ดำน้ำแกะอวนและทำหน้าที่กาน้ำด้วย” (ชโลม วงศ์พิม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

แรงงานบนเรือประมงที่เกิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนก็มีได้ถูกกีดกันหรือถูกนายทุนเรือประมงกดทับให้มีสถานะเป็นลูกเรือหรือเป็นผู้ใช้แรงงานบนเรือประมงตลอดไป แต่กลับเป็นในลักษณะตรงกันข้ามกล่าวคือนายทุนเรือประมงจะพยายามสนับสนุนแรงงานบนเรือประมงเหล่านี้ ให้มีความรู้ความสามารถในการลงเรือ จับสัตว์น้ำรวมถึงการควบคุมการทำประมงทั้งระบบบนเรือประมง ให้มีความสามารถก้าวขึ้นมาเป็นผู้จัดการบนเรือหรือไต้เรือได้

ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวแรงงานบนเรือประมงที่มีฝีมือกลายเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งบนเรือประมง ดังนั้น การขยายการลงทุนการทำประมงของนายทุนเรือประมงจำเป็นจะต้องหาไต้เรือที่มีความไว้วางใจ มาประจำการเรือประมงของตนเองที่จะเพิ่มจำนวนออกไป แรงงานบนเรือประมงที่เป็นคนในชุมชนและแรงงานภายนอกที่ได้รับความไว้วางใจจะได้รับการสนับสนุน ส่งเสริม ให้มีความรู้ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการหาสัตว์น้ำ การจับสัตว์น้ำและการสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เพื่อรองรับการขยายตัวทางด้านการประมงในช่วงนี้ (บุญแต่ง ธนสาร, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2556)

ลักษณะการช่วยเหลือครอบครัวของชาวประมงหรือไต้เรือเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่นายทุนเรือประมงพยายามโยงความสัมพันธ์ทางสังคมให้มีความเหนียวแน่นมากขึ้น เช่นในยามที่ชาวประมงหรือไต้เรือขาดแคลนเงินทุนหรือเงินขาดมือในช่วงเวลาที่ไม่ได้ออกทำประมง หรืออาการเจ็บป่วยของคนในครอบครัวของชาวประมง นายทุนก็จะพยายามเข้ามาช่วยเหลือเช่นลงทุนให้ก่อนหรือให้เงินไปซื้อข้าวของเครื่องใช้อุปโภค บริโภค หรือให้ยืมยืมเงินเพื่อไปรักษาตัว (ชัชวาล เจริญพร และบุญแต่ง ธนสาร, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2556; ชโลม วงศ์พิม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

ดังข้างต้นจะเห็นได้ว่าระบบเงินตราได้เข้ามาในชุมชนปากน้ำประแสอย่างเข้มข้น ระบบทุนได้จัดการความสัมพันธ์ของชาวบ้านและแบ่งเป็นสองกลุ่มหลักด้วยกันคือนายทุนเรือและแรงงานบนเรือประมง ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชนก็เปรียบเสมือนเหรียญที่มี 2 ด้าน คือ ความพยายามที่จะยึดโยงผู้คนและชุมชนให้เข้าร่วมกับระบบการผลิตของทุนจนกลายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ คือการพึ่งพิงกันทางด้านการประกอบอาชีพประมง และในอีก

ด้านหนึ่งคือลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมกลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ในกระบวนการของการสะสมทุนนิยม ที่จะทำให้ผู้คนเข้าสู่ระบบการผลิตภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของนายทุนแพปลา ดังที่จะกล่าวต่อไป

3.3 ความสัมพันธ์ทางการตลาดการประมง

การสนับสนุนของรัฐในด้านการประมงที่ได้นำไปสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบเครื่องมือจับสัตว์น้ำจากเดิมที่เป็นการจับสัตว์บริเวณผิวน้ำ ได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นการจับสัตว์หน้าดิน การเริ่มจับสัตว์หน้าดินในช่วงแรกนั้นยังไม่เป็นที่นิยมเนื่องจากชนิดของสัตว์น้ำที่จับขึ้นมาได้ไม่เป็นที่รู้จักของตลาดและมีราคาที่ย่ำแย่ ต่อมาในภายหลังจากการปรับปรุงเครื่องมือและการปรับเปลี่ยนการบริโภคของประชาชนในประเทศ ปลาผิวดินได้เป็นที่นิยมแก่ตลาดมากขึ้น ผลผลิตส่วนใหญ่ได้มากจากอวนลากประมาณร้อยละ 90 องค์ประกอบของสัตว์น้ำที่จับได้และใช้บริโภคโดยตรง ได้แก่ จำพวกปลา กุ้ง ปลาหมึก ปู ทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 32.7 และส่วนที่เหลือคิดเป็นร้อยละ 63.3 เป็นปลาเปิดที่นำไปประกอบเป็นอาหารสัตว์ (บุญเลิศ ผาสุก, 2530, หน้า 332-333)

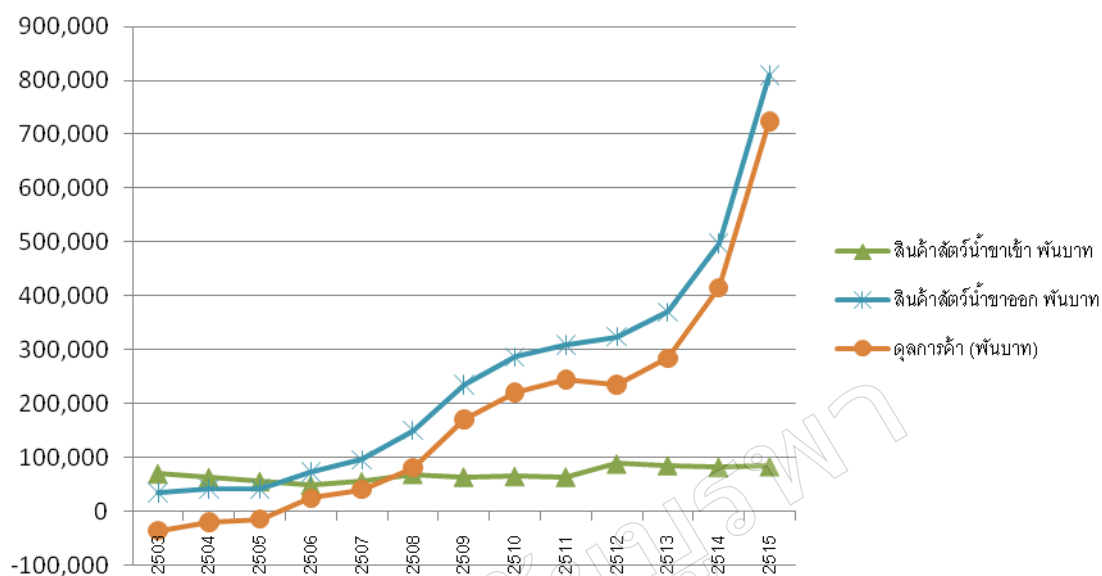
ความต้องการตลาดในช่วงระยะแรกส่วนใหญ่เป็นการบริโภคภายในประเทศเป็นหลัก ชาวประมงในชุมชนเมื่อจับสัตว์น้ำมาได้ก็จะมาคัดเลือกแล้วส่งไปยังพ่อค้าที่มารับซื้อโดยตรงจากชาวประมง หลังจากนั้นพ่อค้าก็จะนำปลาไปขายยังตลาดในเมืองอีกทีหนึ่ง หรือในอีกช่องทางหนึ่งชาวประมงก็จะขายให้กับพ่อค้าที่รับซื้อผลผลิตสัตว์น้ำในชุมชนเพื่อทำการแปรรูปเพื่อส่งต่อไปจำหน่ายต่อยังตลาดของท้องถิ่นและตลาดในกรุงเทพฯ ด้วย (ปราสาท เนินชัย, สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2553; วิชาญ ศิริชัยเอกวัฒน์, 2539, หน้า 31)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการตลาดที่นำไปสู่การขยายความต้องการสินค้าสัตว์น้ำ ผลดังกล่าวส่งผลให้สินค้าประมงขยายตัวจากเดิมที่กระจุกอยู่เฉพาะตลาดในชุมชนและตลาดของท้องถิ่น หรืออาจมีการกระจายสินค้าประมงไปยังเมืองหลวงและชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง การขยายตัวทางการบริโภคสินค้าสัตว์น้ำทางทะเล และอุตสาหกรรมต่อเนื่องจากผลผลิตทางการประมงได้เกิดขึ้นหลายประเภท ได้แก่ การผลิตปลาป่น การแปรรูปสินค้าทางการประมง การส่งออกได้นำมาสู่การขยายตลาดของชาวประมง ทำให้ชาวประมงต้องเพิ่มปริมาณการผลิตให้พอเพียงกับความต้องการการบริโภคเหล่านี้มากขึ้น ดังในตารางที่ 8 แสดงถึงปริมาณการส่งออกสินค้าสัตว์น้ำของไทยในช่วงปี พ.ศ. 2503-2515 (ชลิตา บัณฑุวงศ์, 2543, หน้า 32)

ตารางที่ 8 ปริมาณและมูลค่าสัตว์น้ำนำเข้าและขาออกของประเทศไทย ระหว่างปี
พ.ศ. 2503-2515

ปี พ.ศ.	สินค้าสัตว์น้ำนำเข้า		สินค้าสัตว์น้ำขาออก		ดุลการค้า (พันบาท)
	ตัน	พันบาท	ตัน	พันบาท	
2503	9,257	70,189	8,959	34,259	-35,930
2504	10,229	63,058	10,640	42,492	-20,566
2505	7,865	55,738	9,078	41,235	-14,503
2506	6,578	48,645	9,049	72,723	24,078
2507	8,346	55,211	10,911	95,755	40,544
2508	11,876	69,099	17,251	149,951	80,852
2509	10,132	63,839	18,639	234,971	171,132
2510	10,026	65,256	17,390	286,553	221,297
2511	9,337	64,134	16,186	309,000	244,866
2512	12,196	88,480	21,758	324,105	235,625
2513	14,229	85,607	44,956	369,818	284,211
2514	15,934	82,325	55,111	497,558	415,233
2515	15,140	83,692	82,381	809,165	723,473

ที่มา: งานสถิติการประมง กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2527)

ภาพที่ 8 มูลค่าสัตว์น้ำนำเข้าและส่งออกของประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2515

จากแผนภูมิจะเห็นได้ว่า ภายหลังการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือจับสัตว์น้ำและขนาดของเรือ ได้ทำให้ปริมาณการจับสัตว์น้ำทะเลสูงขึ้น ความต้องการทางด้านการตลาดภายนอกเหล่านี้ ได้สะท้อนถึงความต้องการผลิตทางด้านการประมงที่สูงขึ้นในทุก ๆ ปี สภาวะดุลการค้าทางด้านการประมงของไทย การขาดดุลของสินค้าสัตว์น้ำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 มาสู่การค้าเกินดุลในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 เป็นต้นมา และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ปรากฏการณ์เหล่านี้ เกิดจากการขยายตัวของตลาดที่ได้จำกัดตัวอยู่เฉพาะชุมชนและบริเวณใกล้เคียงเหมือนในอดีต สินค้าทางด้านการประมงได้กลายเป็นความต้องการชนิดหนึ่งของสินค้าโลก กระบวนการและความต้องการสินค้าสัตว์น้ำที่มีเป็นจำนวนมาก เป็นปัจจัยหนึ่งที่ดึงให้ชาวประมงในชุมชนปากน้ำประแสเข้าสู่ระบบกลไกของตลาดอย่างแนบแน่น

การขยายตัวทางการตลาดมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในการประกอบการประมงของภาคกลางเท่านั้น มีโรงงานแปรรูปสินค้าทางด้านการประมงเข้ามารับซื้อสัตว์น้ำในพื้นที่ของชุมชนปากน้ำประแสในช่วงทศวรรษที่ 2510 ต่อมาก็ย้ายอุตสาหกรรมไปตั้งอยู่ภายนอกของชุมชนเนื่องจากโรงงานดังกล่าวเป็นโรงงานแปรรูปโดยจะรับซื้อผลิตสัตว์น้ำเพียงชนิดเดียวคือ ปลาโอ ซึ่งปริมาณการผลิตปลาโอในชุมชนมีจำนวนไม่เพียงพอจึงทำให้โรงงานนี้จำเป็นต้องปิดตัวลงเพื่อย้ายฐานการผลิตไปในพื้นที่ที่เหมาะสมมากกว่า (ครรชิต ตัมภานุวัฒน์, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553)

ผลจากการขยายตัวทางการตลาดในชุมชนได้ส่งผลให้เกิดการลงทุนต่อเนื่องจากการประกอบกิจการประมง ได้แก่ การเกิดขึ้นของโรงน้ำแข็งในชุมชน โดยมีนายทุนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งโรงน้ำแข็งขึ้นมาเพื่อขายให้แก่ชาวประมงโดยเฉพาะ การเกิดขึ้นของโรงน้ำแข็งแห่งเดียวในชุมชนได้ส่งผลและก่อให้เกิดการผูกขาดการค้าน้ำแข็งให้แก่ชาวประมงในชุมชนปากน้ำประแส มีการจำหน่ายน้ำแข็งในราคาที่สูงเกินกว่าความเป็นจริงกับตลาดภายนอกและคุณภาพน้ำแข็งที่สามารถผลิตได้มีคุณภาพต่ำเนื่องจากน้ำที่นำมาผลิตเป็นน้ำกร่อย จนทำให้ชาวประมงจะต้องประสบกับปัญหาด้านทุนที่เพิ่มขึ้นประกอบกับน้ำแข็งที่ไม่ได้คุณภาพ จึงทำให้ชาวประมงในชุมชนเข้ามารวมตัวกันจัดตั้งสมาคมประมงปากน้ำประแสขึ้นในช่วงระยะเดียวกันนี้

ความต้องการผลผลิตสัตว์น้ำที่มีเป็นจำนวนมากของกลไกตลาด ทำให้ชาวประมงในชุมชนปากน้ำประแสถึงต้องเข้ามาสัมพันธ์อยู่กับตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ศูนย์กลางแห่งการเชื่อมโยงระหว่างตลาดกับชาวประมงนั่นก็คือ พ่อค้าคนกลางหรือแพปลา* เหล่านี้จะรับซื้อสินค้าทางการประมงทุกชนิดแก่ชาวประมงเพื่อรวบรวมแล้วนำไปจำหน่ายยังตลาดภายนอก

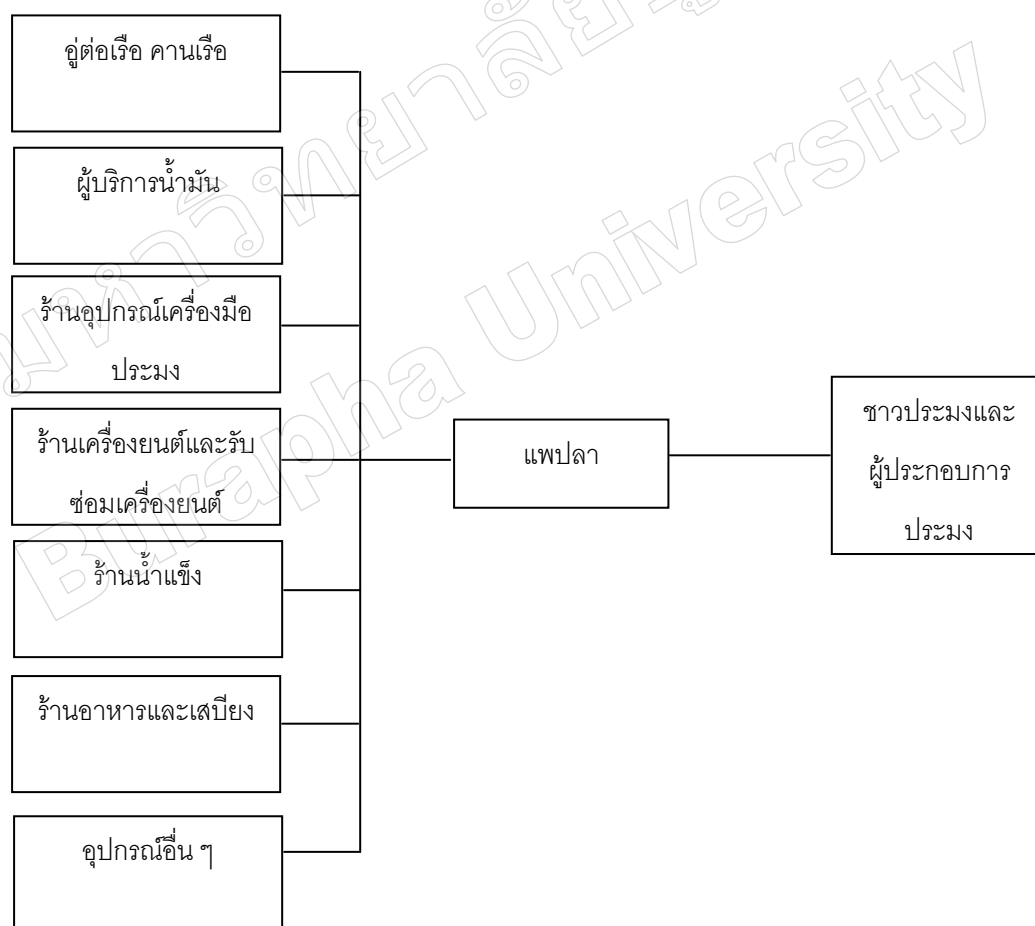
3.3.1 บทบาทของแพปลาในชุมชน

ระบบของแพปลาได้เกิดขึ้นมาให้เห็นอย่างชัดเจนในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้นอกจากเดิมที่เป็นเพียงผู้รวบรวมและนำสินค้าทางการประมงที่มาจากชาวประมงออกไปจำหน่ายสู่ภายนอกของชุมชนดังในบทที่ผ่านมา การขยายตัวของตลาดสินค้าการประมงได้ทำให้พ่อค้าคนกลางเหล่านี้ มีความต้องการสัตว์น้ำมากขึ้น ความต้องการของตลาดเหล่านี้ได้ทำให้ พ่อค้าที่ต้องการสินค้าทางทะเล อุตสาหกรรมประมง บริษัทห้างร้านที่ขายเครื่องยนต์และอุปกรณ์การประมง แพปลา เจ้าของโรงงานปลาป่น โรงน้ำแข็ง บิมน้ำมัน เข้ามาสนับสนุนโดยการให้เงินกู้สินเชื่อกับชาวประมงแล้ว ผลประโยชน์ที่เกิดจากเงินกู้คือดอกเบี้ยที่ผู้กู้ได้รับ ผู้สนับสนุนเหล่านี้ยังสามารถจำหน่ายสินค้าที่เป็นปัจจัยการผลิตทางการประมงของตนเองได้อีกทางหนึ่งด้วย ผู้สนับสนุนบางส่วนเช่น โรงงานปลาป่น แพปลา ก็ได้รับเป็นผลผลิตสัตว์ที่ชาวประมงจับมาได้แล้วจำหน่ายเพื่อหักกับเงินกู้และดอกเบี้ยของตนเองที่ได้กู้มา

บทบาทของแพปลาจะเป็นผู้รวบรวมปัจจัยการผลิตของชาวประมงไว้ทั้งหมด ตั้งแต่เรือประมง เครื่องมือจับสัตว์น้ำ น้ำมัน น้ำแข็ง ข้าวปลาอาหาร เนื่องจากแพปลาจะมีเชื่อมโยงอยู่กับร้านค้าที่จำหน่ายเครื่องมือและปัจจัยการผลิตทั้งหมด ด้วยสัญญาทางการค้าเช่น

* แพปลาคือพ่อค้าคนกลางในระบบการประมง ซึ่งเป็นผู้รวบรวมสินค้าทางด้านการประมงไปจำหน่ายในพื้นที่ต่าง ๆ ในงานวิจัยชิ้นนี้จะใช้คำว่า แพปลาหรือพ่อค้าคนกลางของระบบการประมง สลับกันไปตามความเหมาะสมของเนื้อหา

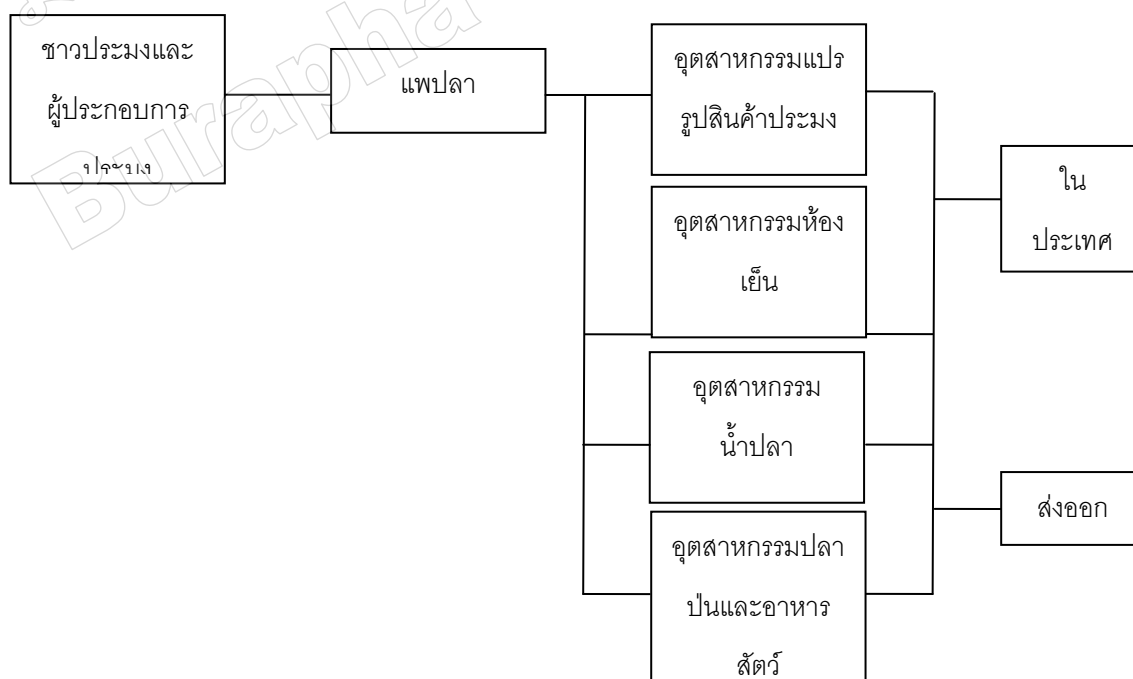
การให้สินเชื่อหรือการปล่อยเครดิตให้กับแพปลาเพื่อให้ปัจจัยการผลิต ไปติดตั้งบนเรือประมงก่อน ซึ่งระยะเวลาในการชำระเครดิตระหว่างแพปลากับห้างร้านที่ขายสินค้าที่เป็นปัจจัยเหล่านี้ก็ขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ เนื่องจากเรือประมงที่ต่อขึ้นมามีต้นทุนของชาวประมงก็จะต้องมีเครื่องมือประมงและปัจจัยการทำประมง ชาวประมงจะมาขอความช่วยเหลือแพปลาสนับสนุนเพื่อเครื่องมือประมงมาติดตั้งบนเรือประมงก่อนโดยที่ยังไม่ต้องชำระเงิน ภายหลังเรือสามารถส่งออกทะเลจับสัตว์น้ำมาได้ชาวประมงผู้เป็นลูกหนี้ก็จะนำสัตว์น้ำมาขายให้แก่แพปลาเพื่อจำหน่ายสู่ตลาด แพปลาก็จะนำเงินเหล่านั้นไปชำระค่าสินค้าแก่บรรดาห้างร้านที่ตนเองได้ไปวางเครดิตมาก่อน ดังในแผนภาพแสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ของแพปลา (ชัชวาล เจริญพร, สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2554, บุญแต่ง ธนสาร, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2556)

ภาพที่ 9 โครงสร้างความสัมพันธ์ของแพปลากับปัจจัยการผลิต

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า แพปลา ก็จะเป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริมให้ ใต้เรือที่มีสถานะเป็นแรงงานให้กับนายทุนเรือประมงที่อยากมีเรือเป็นของตนเอง และด้วยความคึกคักของตลาดสินค้าประมงทำให้นายทุนเรือประมงที่มีความต้องการขยายกิจการเรือประมงของตนเอง แต่มีทุนไม่เพียงพอ นายทุนเรือประมงเหล่านี้จะเข้าสู่ระบบเงินกู้ของแพ โดยเริ่มตั้งแต่แพปลาเป็นผู้หาและสนับสนุนปัจจัยการผลิตให้นายทุนเรือประมง โดยเริ่มตั้งแต่เป็นผู้ออกทุนบางส่วนเพื่อต่อเรือให้นายทุนเรือประมง ลงทุนในเครื่องมือจับสัตว์น้ำ น้ำมันเพื่อออกหาปลา น้ำแข็งใส่เรือเพื่อรักษาความสดของสินค้า ข้าวปลาอาหารสำหรับการออกเรือจับสัตว์น้ำ เมื่อนายทุนเรือประมงได้ปัจจัยการผลิตและพร้อมที่จะเริ่มต้นในการจับสัตว์น้ำ ผลผลิตที่จับมาได้จะถูกนำมาขายให้กับนายทุนแพปลา เพื่อคำนวณแล้วประเมินค่าเป็นเงินตราหักไว้เป็นเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยได้ไปกู้มา โดยอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบแพปลาจะถูกคิดในอัตราร้อยละ 5 (ชัชวาล เจริญพร, สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2554, บุญแต่ง ธนสาร, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2556)

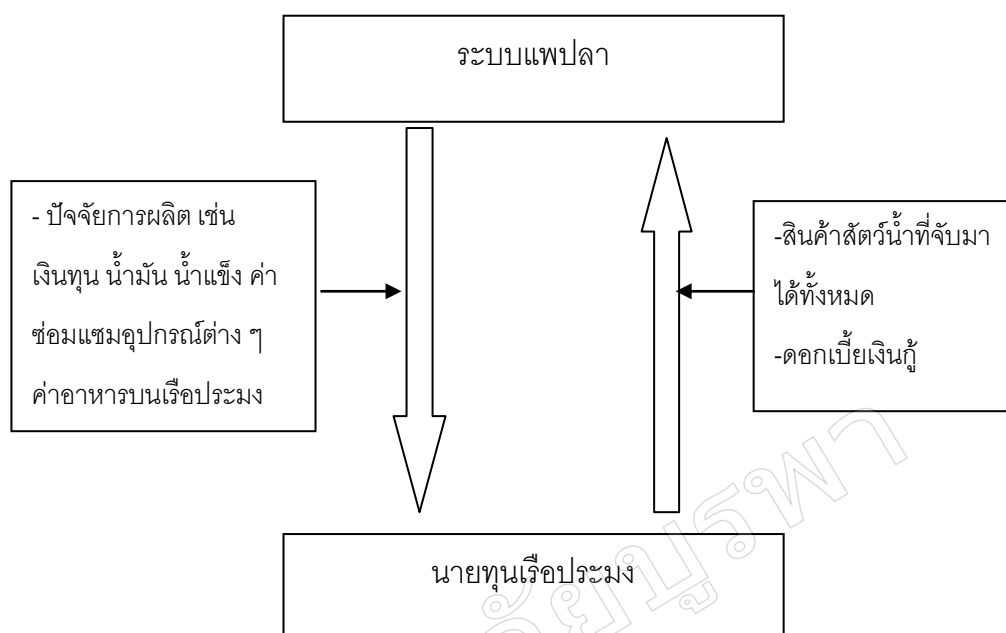
สินค้าประมงที่ถูกรวบรวมไว้ที่แพปลาจะถูกนำไปส่งต่อยังโรงงานอุตสาหกรรมประมง เช่น โรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์น้ำ อุตสาหกรรมน้ำปลา อุตสาหกรรมห้องเย็น และในส่วนของสัตว์น้ำที่ไม่เหมาะสมกับการบริโภคหรือปลาเบ็ดก็จะถูกจำหน่ายไปสู่ฟาร์มเลี้ยงสัตว์เช่น ฟาร์มเบ็ด ฟาร์มปลา หรือถูกนำส่งไปโรงงานปลาป่นเพื่อแปรรูปเป็นอาหารสัตว์เพื่อส่งออกอีกทีหนึ่ง สามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 10 เส้นทางกระจายผลผลิตสินค้าประมงสู่ตลาด

ดังที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่าบทบาทของแพปลาในฐานะที่เป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมด้านการประมงให้แก่ผู้ประกอบการจับสัตว์น้ำได้มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง เนื่องจากความต้องการผลผลิตทางการประมงเพื่อนำมาจำหน่ายแก่ตลาดของแพปลาจึงทำให้ แพปลาพยายามที่จะโยงความสัมพันธ์ไว้กับนายทุนเรือประมงไว้อย่างเหนียวแน่น การที่แพปลาสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะเช่นนี้ขึ้นมาเป็นเครื่องมือการผูกขาดและหลักประกันทางธุรกิจว่า ชาวประมงจะนำสินค้ามาขายแก่แพปลา ซึ่งจะทำให้แพปลา มีสินค้าไปจำหน่ายสู่ตลาดต่าง ๆ ได้ ในขณะที่ชาวประมงที่มีสถานะเป็นลูกหนี้กับแพปลาก็ยังรู้สึกพอใจกับระบบและความสัมพันธ์ในลักษณะเช่นนี้ สามารถจำแนกได้ 2 ประเด็น คือ 1. นายทุนเรือประมงสามารถออกทำการประมงได้โดยไม่ต้องลงทุนในปัจจัยพื้นฐานเพื่อการออกเรือจับสัตว์น้ำ トラบโดที่แพปลายังเป็นผู้สนับสนุนปัจจัยการผลิตให้แก่กิจการประมงของตนอยู่ 2. ปัจจัยสำคัญที่ชาวประมงรู้สึกพอใจกับระบบของแพปลา คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำของท้องทะเลทำให้นายทุนประมงและชาวประมงส่วนใหญ่ยอมเสี่ยงกับการเป็นลูกหนี้ของแพปลา เนื่องจากหากตนเองสามารถจับปลาได้เป็นจำนวนมาก ก็สามารถปลดหนี้ให้กับตนเองและสามารถมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเองได้

อย่างไรก็ตามเมื่อชาวประมงสามารถชำระหนี้เพื่อการลงทุนปัจจัยการผลิตในครั้งแรก ได้แก่ การต่อเรือ ค่าเครื่องยนต์ ค่าเครื่องมือ ทั้งหมดของตนเองให้กับแพปลาก็ไม่ได้หมายความว่านายทุนเรือประมงและชาวประมงหลุดออกจากระบบแพปลาอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด กลุ่มนายทุนเรือประมงและชาวประมงก็ยังคงพึ่งพิงอยู่กับระบบแพปลาเพื่อให้แพปลาทำการลงทุนปัจจัยการดำเนินการออกจับสัตว์น้ำในทะเล ลักษณะดังกล่าวกลายเป็นการผลิตซ้ำของระบบหรือโครงสร้างทางด้านการประมง นายทุนเรือประมงและชาวประมงต่างรู้สึกพอใจและยอมรับกับโครงสร้างเหล่านี้

ภาพที่ 11 ความสัมพันธ์ของนายทุนเรือประมงกับระบบแพปลา

ระบบความสัมพันธ์ของการประมงทำให้เกิดการผลิตซ้ำสินค้าการประมงอย่างเป็นวงจร โดยมีระบบแพปลาเป็นศูนย์กลาง ลักษณะความสัมพันธ์ของระบบแพปลาในช่วงระยะเวลาดังกล่าวยังคงเป็นความสัมพันธ์ที่พึ่งพาอาศัยกันระหว่างชาวประมงกับแพปลา ภายใต้การแลกเปลี่ยนระหว่างปัจจัยการผลิตที่แพปลาเป็นผู้ลงทุนกับสินค้าที่ชาวประมงสามารถหามาได้ ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่ปราศจากความขัดแย้งเช่นนี้ มีปัจจัยที่เป็นตัวชะลอไม่ให้ชาวประมงหรือผู้ประกอบการประมงรู้สึกว่าการตนเองถูกขูดรีดหรือเอาเปรียบจนมากเกินไปคือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่ทำให้ชาวประมงสามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมากเพียงพอต่อการชำระเงินกู้และดอกเบี้ยแก่แพปลาได้ ชาวประมงจำนวนมากสามารถขยายกิจการของตนเองก้าวขึ้นสู่การมีเรือประมงที่เป็นจำนวนมากได้ในช่วงนี้ หรือแม้แต่ไต่กิ่งเรือที่ไม่มีเรือก็สามารถก้าวขึ้นมาเป็นเจ้าของกิจการการประมงได้เช่นกัน จนมีคำกล่าวในงานวิจัยในหลาย ๆ ชิ้นว่าช่วงระยะเวลานี้คือ “ยุคทองของการประมง”

4. บทบาทของสมาคมชาวประมงปากน้ำประแส

สมาคมประมงปากน้ำประแสถูกจัดตั้งขึ้นในช่วงหลังทศวรรษที่ 2510 การเกิดขึ้นของสมาคมประมงมีวัตถุประสงค์หลักคือ การสร้างอำนาจต่อรองให้กับผู้ประกอบการประมงในชุมชนปากน้ำประแส จากการขยายตัวทางด้านการทำประมงทำให้ชาวประมงที่จะต้องมิตินทุนที่ผันแปรไปตามระยะเวลาและระยะทางในการออกทะเลจับสัตว์น้ำ สภาวะที่เป็นปัจเจก

ผู้ประกอบการประมง ต่างคนต่างซื้อปัจจัยการผลิตลงทุนการทำประมง ได้ส่งผลกระทบต่อต้นทุนการทำประมง โดยเฉพาะต้นทุนผันแปรที่เป็นหลักคือ น้ำมันใช้เพื่อการขับเคลื่อนเรือประมงและต้นทุนของน้ำแข็งเพื่อรักษาคุณภาพของสัตว์น้ำ ที่กิจการประมงจำเป็นจะต้องใช้ จนกระทั่งบรรดาผู้ประกอบการประมงเห็นว่าตนเองเสียเปรียบในเรื่องของราคาสินค้าที่เป็นปัจจัยการผลิตคือผู้ประกอบการประมงจะต้องซื้อสินค้าเหล่านี้ในราคาที่สูง เช่น การผูกขาดของโรงงานน้ำแข็งเพื่อการประมงในชุมชน ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้โดยให้ผู้ประกอบการประมงในชุมชนปากน้ำประแสเข้ามาถือหุ้นเป็นหุ้นส่วนกันแล้วก่อตั้งขึ้นมาเป็นสมาคมชาวประมงปากน้ำประแส ซึ่งในช่วงแรกของการก่อตั้งมีชาวประมงเพียงไม่กี่คนเข้าร่วมลงทุน ส่วนใหญ่ผู้เข้าร่วมลงทุนได้แก่ นายทุนเรือประมงขนาดใหญ่ นายทุนแพปลาและต่อมาก็มีสมาชิกที่เป็นชาวประมงในชุมชนเพิ่มมากขึ้น สมาคมก็ถูกจัดตั้งขึ้นในรูปแบบของนิติบุคคล (เอกชัย เนตรมณี และไชยรัตน์ เอื้อตระกูล, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2555)

สมาคมประมงปากน้ำประแสมีบทบาทที่สำคัญอยู่ 4 อย่างคือ

1. สมาคมมีหน้าที่เจรจาต่อรองราคาปัจจัยการผลิตกับรัฐ เช่น หากน้ำมันสำหรับการทำประมงมีราคาสูงก็จะให้รัฐเข้ามาช่วยอุดหนุนหรือตรึงราคาน้ำมันให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีในการทำประมง
2. สมาคมมีหน้าที่ต่อรองราคากับบริษัทห้างร้านของเอกชน ที่เข้ามาขายสินค้าเพื่อนำไปเป็นปัจจัยการผลิตเช่น น้ำแข็ง และสมาคมยังทำหน้าที่ต่อรองราคากับตลาดอีกด้วย เนื่องจาก ชาวประมงในชุมชนจะนำผลผลิตของตนเองมาขึ้นที่สะพานปลาของสมาคมและรวบรวมสินค้าการประมงไว้เป็นส่วนใหญ่ดังนั้นหากบริษัทหรือห้องเย็นมีความต้องการสินค้าประมงก็จะต้องมาซื้อที่สมาคมเท่านั้น แต่สินค้าการประมงเหล่านี้ชาวประมงก็ไม่จำเป็นต้องขายให้แก่สมาคมแต่เพียงแห่งเดียว ชาวประมงสามารถนำปลามาขึ้นที่ท่าของสมาคมโดยเสียค่าบริการในอัตราของสมาชิก ต่อจากนั้นชาวประมงอยากจะขายให้กับแพปลาหรือบริษัทห้างร้านที่ตนเองติดต่อไว้ก็ได้
3. สมาคมจะให้ความช่วยเหลือชาวประมงที่ประสบภัยหรือมีเหตุฉุกเฉินจากการทำประมง เช่น เรือล่ม การเกิดพายุที่ทำให้เรือประมงเสียหายจนกลับเข้าฝั่งไม่ได้ หรือเหตุเกิดต่าง ๆ กับเรือประมงจนเป็นเหตุให้ได้รับความเสียหายและไม่สามารถเข้าสู่ฝั่งได้
4. สมาคมประมงจะอำนวยความสะดวกในการขนถ่ายสินค้าให้แก่ชาวประมง เนื่องจากสมาคมมีเครื่องมือและมีแรงงานที่พร้อมให้บริการต่อการประมง โดยที่สมาคมจะเก็บ

ค่าบริการในราคาที่ผูกแก่สมาชิก (เอกชัย เนตรมณี และไชยรัตน์ เอื้อตระกูล, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2555)

สมาชิกของสมาคมประกอบไปด้วยชาวบ้านที่ประกอบอาชีพจับสัตว์น้ำในทะเลซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในชุมชน และแพปลาที่ยังเข้ามาเป็นสมาชิกร่วมกับสมาคมประมงด้วยเนื่องจากแพปลาจะพึ่งพาอาศัยสมาคมประมงในฐานะที่เป็นเครื่องมือต่อรองในการซื้อปัจจัยการผลิตในราคาที่ถูกลง หากแพปลาใดที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกก็ไม่สามารถซื้อปัจจัยการผลิตในราคาของสมาคมได้และจะต้องออกไปซื้อกับบริษัทห้างร้านภายนอกในราคาที่สูง ดังนั้นผู้ประกอบการประมงทั้งระบบส่วนใหญ่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสมาคมชาวประมงปากน้ำประแสด้วย รายได้ของสมาคมชาวประมงจะมาจาก 3 แหล่งด้วยกันคือ

1. ชาวประมงหรือผู้ประกอบการประมง แพปลา จะต้องเสียค่าสมาชิกให้แก่สมาคมในรูปแบบของหุ้นส่วน ซึ่งรายได้ส่วนดังกล่าวนี้จะไม่ถูกนำมาปันผลให้แก่สมาชิก แต่จะนำมาเป็นกองกลางเพื่อช่วยเหลือสมาชิกชาวประมงเมื่อเกิดความเดือดร้อน เช่น เรือประสบอุบัติเหตุ เรือล่ม เป็นต้น
2. รายได้ที่ได้จากการขายปัจจัยการผลิตได้แก่ น้ำมัน น้ำแข็ง ให้แก่ชาวประมงหรือผู้ประกอบการประมง แพปลา ซึ่งการขายปัจจัยการผลิตเหล่านี้สมาคมจะขายราคาที่ต่ำกว่าราคาของตลาด ส่วนเกินทางการผลิตสมาคมจะเก็บสะสมไว้เพื่อรวบรวมไว้กับค่าให้บริการขึ้นลงสินค้าทางการประมง
3. ค่าให้บริการขึ้นปลากับชาวประมงเช่น เมื่อชาวประมงจับสัตว์น้ำมาได้ 10,000 กิโลกรัม สมาคมก็จะคิดค่าบริการกับชาวประมงในอัตราเหมาในราคาที่ถูกลงหรือเรียกว่า “ค่าเหยียบท่า”

รายรับทั้งหมดจะถูกนำมาคำนวณเพื่อหาต้นทุนกำไร ผลการดำเนินงานของสมาคมชาวประมงปากน้ำประแส จัดทำรายงานแสดงให้แก่สมาชิกได้รับทราบ ผลกำไรก็จะถูกจัดสรร/ปันผลให้แก่หุ้นส่วนที่เข้ามาเป็นสมาชิกในทุก ๆ ปี

โครงสร้างการดำเนินงานของสมาคมชาวประมง ในองค์กรก็เป็นโครงสร้างที่ง่ายไม่ซับซ้อน มีสายการบังคับบัญชาที่สั้นเพื่อความรวดเร็วในการประกอบการดำเนินงาน ภายในโครงสร้างประกอบไปด้วย นายกสมาคมประมงปากน้ำประแส รองนายกสมาคมชาวประมงปากน้ำประแส เลขาธิการสมาคมชาวประมง โดยจะมีวาระการดำรงตำแหน่ง 1 ปี โดยจะมีการเลือกตั้งนายกจากกลุ่มสมาชิกในทุก ๆ ปี (เอกชัย เนตรมณี, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2556)

ภายใต้โครงสร้างของสมาคมประมงปากน้ำประแส ที่เป็นจุดเริ่มต้นคือการรวมกลุ่มของ นายทุนชาวประมง เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐและร้านค้าจำหน่ายปัจจัยการผลิตของระบบ ประมง เพื่อให้กลุ่มนายทุนประมงสามารถหาซื้อสินค้าที่จำเป็นได้ในราคาถูก ด้วยลักษณะและ ความแตกต่างกันของการประกอบการระหว่างนายทุนกับชาวประมง จึงทำให้ชาวประมงไม่ได้ใช้ ประโยชน์จากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกได้อย่างเต็มที่ (เอกชัย เนตรมณี, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2556)

พฤติกรรมกรรมการประกอบการของนายทุนแพปลาซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับชาวประมงอย่าง แน่นแฟ้นด้วยการสนับสนุนและการรับซื้อสินค้าสัตว์น้ำจากชาวประมง ดังนั้นแพปลาจึงมี ความสัมพันธ์อยู่กับเรือประมงหลายลำ เมื่อแพปลาเป็นผู้ลงทุนปัจจัยการออกจับสัตว์น้ำให้แก่ ชาวประมงจำนวนมาก แพปลาจึงผูกความสัมพันธ์กับสมาคมประมงปากน้ำประแสในทาง เศรษฐกิจคือ แพปลาสามารถซื้อปัจจัยการผลิตจากสมาคมในราคาที่ถูกกว่าที่ซื้อจากตลาด ภายนอก และเมื่อแพปลาซื้อปัจจัยการผลิตในการออกเรือประมงก็จะได้รับการขยายเวลาการชำระ หนี้หรือการให้เครดิตโดยการให้แพปลาสามารถลงบัญชีสมาชิกได้ และเมื่อถึงรอบระยะเวลา การชำระเงินค่าสินค้านายทุนแพปลาจะต้องนำเงินมาชำระให้แก่สมาคมชาวประมงปากน้ำประแส ตามจำนวนหนี้ของตนเองในแต่ละรอบของการชำระหนี้ (เอกชัย เนตรมณี, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2556)

ในขณะที่ชาวประมงปากน้ำประแสที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของสมาคม ด้วยลักษณะของ พฤติกรรมการออกจับสัตว์น้ำที่รอบระยะเวลาการออกจับสัตว์น้ำแต่ละครั้งอาจมีระยะเวลานาน ประมาณ 7 วัน 15 วัน หรือหนึ่งเดือน หากชาวประมงจะต้องออกไปในพื้นที่ไกล ๆ ดังนั้น ชาวประมงที่ต้องการซื้อปัจจัยการผลิตในการออกเรือประมงจากสมาคม ชาวประมงจะต้องซื้อ ปัจจัยเหล่านี้ด้วยเงินสดเท่านั้น เนื่องจากสมาคมจะมีรายจ่ายค่าอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการออก เรือประมงทุกวัน และการออกเรือประมงอาจมีความไม่แน่นอนจากสภาพอากาศหรืออุบัติเหตุที่ เกิดขึ้นกับเรือประมงอาจทำให้ชาวประมงไม่สามารถนำเงินกลับมาชำระหนี้ให้แก่สมาคมได้ ดังนั้น ชาวประมงหากต้องการซื้อปัจจัยการผลิตเหล่านี้จากสมาคมจะต้องใช้เงินสดเท่านั้น และ ชาวประมงสามารถใช้บริการจากสมาคมประมงได้จากการช่วยเหลือหากเรือประมงเกิดอุบัติเหตุ หรือเรือล่ม และภัยที่มาจากสถานการณ์ที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ (เอกชัย เนตรมณี, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2556)

ดังนั้นบทบาทของสมาคมชาวประมงปากน้ำประแส จึงเป็นเครื่องมือเพื่อจัด ความสัมพันธ์แบบใหม่กลุ่มนายทุนแพปลาในชุมชนปากน้ำประแส เพื่อการต่อรองราคาปัจจัย

การผลิตและ สร้างอำนาจให้มีความสามารถต่อรองกับหน่วยงานของรัฐเพื่อ ขอรับการอุดหนุน/สนับสนุนกับอำนาจรัฐ และบรรดาบริษัท ห้างร้านจำหน่ายสินค้าทางด้านการประมง ในราคาที่ถูกกว่าราคาในท้องตลาด ขณะที่นายทุนเรือประมงและชาวประมงที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตทั้งหมดของการประมงจากสมาคมประมงได้อย่างเต็มที่ ด้วยเงื่อนไขดังในข้างต้น แต่กลุ่มเหล่านี้สามารถขอความช่วยเหลือหากมีภัยเกิดขึ้นกับเรือประมงของตนได้

ทรัพยากรส่วนรวมสู่ทรัพยากรสมบัติส่วนตัว

1. การใช้ทรัพยากรในชุมชน

ภายใต้การดำเนินระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม การดำเนินชีวิตของชาวบ้านปากน้ำประแสในพื้นที่ส่วนหนึ่งคือ การตัดไม้ฟืน จากบันทึกของรัชกาลที่ 5 ที่ได้เสด็จประพาสจันทบุรี ว่า

“...เนื้อไม้ที่เมืองจันทบุรีปีหนึ่งประมาณ 30 หาบ 40 หาบ ไม้ฟืนไม้ค้ำพลูนั้นมีตามชายทะเล แขวงเมืองแกลง เมืองขลุง และเมืองจันทบุรี ฟืนไม้โกงกางสำหรับใช้ในโรงหีบโรงจักร ปีหนึ่งนับด้วยแสนดุ้น ราคาซื้อขายกันร้อยละ 5 สลึง ราษฎรที่ขัดขวางยากจนก็อาศัยตัดไม้ฟืนเลี้ยงชีพ...” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เสด็จประพาสจันทบุรี, 2542 อ้างถึงใน อนุญญา เณรจิตต์, 2535, หน้า 107-108)

จากข้อความบันทึกเห็นได้ว่า มีการนำไม้บริเวณป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ ซึ่งชาวบ้านจะนำมาเป็นไม้ฟืนเพื่อประกอบการหุงหาอาหารเลี้ยงภายในครอบครัว และชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งก็จะดำเนินอาชีพตัดไม้โกงกาง เพื่อมาทำเป็นถ่านจำหน่ายไปยังพื้นที่ภายในของชุมชนหรือขยายไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง ดังในคำสัมภาษณ์

“ในช่วงนั้นก็ทำประมงไปด้วย พอมีเวลาว่างเราก็เข้าไปตัดไม้โกงกางแล้วมาเผาทำเป็นถ่าน ใส่กระสอบแล้วแบกไปขายในหมู่บ้าน บางครั้งก็เดินไปขายที่คลองบูน เขาก็คิดกิโลกรัมละ 50 สตางค์” (ชโลม วงศ์พิม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

ไม้โกงกางสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง นอกจากจะนำมาทำเป็นฟืนแล้วเผาเพื่อทำเป็นถ่านแล้ว ไม้โกงกางที่มีขนาดเหมาะสมยังสามารถนำมาประกอบเป็นเสาเพื่อสร้างบ้านเรือนที่พักอาศัยได้หรือ นำมาประกอบทำเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำด้วย เช่น โครงของลอบยอ แร้ว (อนุญญา เณรจิตต์, 2535, หน้า 104)

การใช้พื้นที่ป่าชายเลนของชาวบ้านเพื่อเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การจับสัตว์น้ำในพื้นที่ การเข้าไปตัดไม้โกงกางเพื่อนำมาทำฟืน สร้างบ้าน หรืออุปกรณ์จับสัตว์น้ำ มิได้ถูก

จำกัดทางด้านกรรมสิทธิ์ ชาวบ้านในชุมชนเห็นว่า พื้นที่ของป่าชายเลนเป็นพื้นที่สาธารณะ ที่ใครสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์หรือทำกินได้ร่วมกัน และก็ได้มีการจับจองผูกขาดบนพื้นที่ของป่าชายเลนนั้น ซึ่งการใช้ทรัพยากรไม้ป่าชายเลนก็ได้เป็นการใช้ทรัพยากรมากจนเกินความจำเป็น และลักษณะการใช้ก็ใช้แต่พอเพียงในชุมชนประมงและชุมชนใกล้เคียง เมื่อป่าชายเลนถูกตัดไปก็จะขึ้นทดแทนโดยธรรมชาติ

ดังนั้นการให้ความหมายหรือนิยามพื้นที่ของป่าชายเลนของชาวบ้านคือ พื้นที่ของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่จะพึ่งพาอาศัยหากินอยู่กับป่า โดยอาจเริ่มตั้งแต่ เครื่องมือในการหุงหาอาหาร แหล่งอาหารของชาวบ้านเนื่องจากป่าชายเลนคือที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำเป็นอย่างดี ตลอดจน การเป็นแหล่งผลิตปัจจัยที่นำไปสร้างที่พักอาศัยให้กับชาวบ้าน

2. ทรัพยากรชุมชนสู่ทรัพยากรส่วนตัว

ลักษณะของการใช้พื้นที่ป่าชายเลนของชาวบ้านที่ตั้งอยู่บนฐานของการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ที่มีได้ผูกขาดกรรมสิทธิ์ให้แก่ปัจเจกชนหรือเอกชนส่วนใดส่วนหนึ่ง ทำให้ชาวบ้านสามารถเข้ามาทำมาหากินบนพื้นที่ป่าชายเลนได้อย่างอิสระ และการขยายตัวของทุนที่จะเข้ามาแย่งรากลบนพื้นที่ของชุมชนยังคงเกิดขึ้น ในบางกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน เช่น ในกลุ่มการค้าของชาวจีนที่ยังพอมีแรงงานชาวจีนเข้ามารับจ้างเป็นกู่ลี้เพื่อแบกสินค้าขึ้นลงท่าเรือ

การขยายอำนาจของรัฐได้เริ่มเข้ามาสู่ชุมชนภายหลังรัชกาลที่ 4 ด้วยการขยายตัวทางการศึกษา โรงเรียน โรงทหารและวัด การขยายอำนาจของรัฐนั้นมิได้เข้ามาควบคุมพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดในชุมชนปากน้ำประแส ชาวบ้านยังคงทำมาหากินบนพื้นที่ดิน ป่าชายเลน ชายฝั่งทางทะเลได้อย่างอิสระ

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาในช่วงพุทธศักราช 2500 รัฐพยายามเข้ามามีการจัดการ แทรกแซงสถาปนาอำนาจรัฐลงบนพื้นที่ของชุมชนอย่างชัดเจน มีการนิยามถึงการเป็นเจ้าของพื้นที่ของรัฐ ซึ่งรวมไปถึงทรัพยากรต่าง ๆ ที่เป็นสาธารณะด้วย รัฐได้เข้ามาแทรกแซงอำนาจในการจัดการผลิตและจัดการทรัพยากรเพิ่มขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544, หน้า 142) รัฐได้อนุญาตให้เอกชนเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนโดยการสัมปทาน

จากการให้มีการสัมปทานป่าชายเลนทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในด้านของการใช้พื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน รัฐนิยามพื้นที่และทรัพยากรสาธารณะจะต้องมีเจ้าของและผู้ครอบครองดูแลทรัพยากรเหล่านั้น ผู้ใดที่จะใช้พื้นที่และทรัพยากรดังกล่าวจะต้องได้รับอนุญาตจากรัฐเท่านั้น โดยในระยะแรกยังไม่เป็นปัญหากับการดำเนินชีวิต

ของผู้คนในชุมชนมาก ถึงแม้ว่ารัฐจะนิยามพื้นที่ทรัพยากรดังกล่าวว่าตนเป็นเจ้าของ แต่การขยายอำนาจรัฐมาบนพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมยังไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน

สถานการณ์การปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ป่าชายเลนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์จากที่รัฐเป็นผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ รัฐได้มีการอนุญาตให้บุคคลเข้ามาใช้ทรัพยากรป่าชายเลนโดยการสัมปทาน

ชาวจีนที่ได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในพื้นที่ของชุมชนปากน้ำประแส ด้วยการประกอบอาชีพรับจ้างเป็นแรงงานแบกสินค้าขึ้นลงที่ท่าเรือประแส ทำสวนพริกไทยเพื่อขาย จนสามารถสะสมทุนมาได้จำนวนหนึ่ง ได้รับการสัมปทานพื้นที่ป่าชายเลนในชุมชนปากน้ำประแส เพื่อให้ประโยชน์จากไม้ป่าชายเลน เพื่อนำไปเผาทำฟืนและส่งจำหน่ายในพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร (ครวชิต ตัมภานุวัฒน์, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553)

การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์บนพื้นที่ป่าชายเลน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากรมากขึ้นและกีดกันชาวบ้านที่เคยได้เข้ามาพึ่งพิงอาศัยพื้นที่ป่าชายเลนทำมาหากิน รวมไปถึงการนำไม้มาเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย การใช้ทรัพยากรเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการตัดไม้เพื่อตอบสนองการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เป็นการตัดไม้ป่าชายเลนเพื่อแปรสภาพเป็นฟืนและจำหน่ายเพื่อความมั่งคั่งของปัจเจกมากขึ้น ชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตดั้งเดิมไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่ตัวเองเคยได้ใช้ เคยได้กิน จนนำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาวบ้านกับเจ้าของสัมปทาน

“...คนที่ได้รับสัมปทานเขาก็ลื้อมั่วไว้ไม่ให้ชาวบ้านคนใดเข้าไปไม่กองกางได้ หรือจับสัตว์น้ำได้ เพราะว่าเขาหวังเนื่องจากเขาเสียตังค์ให้กับรัฐที่จะได้รับสัมปทาน เขาก็ต้องเอาให้มากที่สุด ตอนนั้นเข้าไปตัดของเขาก็มีเรื่องทะเลาะกับคนดูแลทุกครั้ง...” (ชโลม วงศ์พิม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2556)

ถึงแม้ระเบียบของการสัมปทานป่าโกงกางได้มีการระบุไว้ถึงการตัดไม้ไว้ว่า จะต้องตัดไม้ที่มีขนาดเส้นรอบวงที่ความสูงระดับอก มากกว่า 30 เซนติเมตร และต้องเว้นแม่ไม้ไว้ 30-40 ต้น ต่อไร่ ต่อมารัฐได้ให้มีการปรับปรุงวิธีการตัดไม้ใหม่ ให้ใช้วิธีตัดฟันที่เรียกว่า ระบบตัดหมดในแนวสลับและจะต้องทำการปลูกทดแทน (ปรีชา วิริยะานนท์, 2537, หน้า 15-17)

แต่ภายใต้ระบบการพัฒนาที่จะนำพาเข้าสู่ระบบทุนนิยมทำให้มีการนำไม้ป่าชายเลนไปใช้จำนวนมาก ถึงแม้จะมีการตัดตามระเบียบของการสัมปทาน ป่าชายเลนก็ไม่สามารถที่จะเจริญเติบโตได้ทันท่วงที จนท้ายที่สุดป่าชายเลนของชุมชนปากน้ำประแสก็เสื่อมโทรมลงภายในช่วงกลางของทศวรรษ 2520 นั่นเอง

โดยสรุปจะเห็นได้ว่าชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Common properties) จากป่าชายเลนมาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2504 การเข้ามาของอำนาจรัฐได้ทำให้ทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันของชุมชนกลายเป็นทรัพย์สินของปัจเจก (Private properties) มากขึ้น กระบวนการดังกล่าวได้เบียดขับให้ชาวบ้านในชุมชนสูญเสียอำนาจในการใช้ทรัพยากร สูญเสียแหล่งทรัพยากรปัจจัยการผลิตทางธรรมชาติ ในท้ายที่สุดภายใต้การนิยามพื้นที่ป่าในรูปแบบของประโยชน์ทางเศรษฐกิจก็นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของป่าชายเลน

สรุป

การเข้ามาสนับสนุนกิจการทางด้านการประมงของรัฐทั้งในทางตรง เช่น การพัฒนาเครื่องมือจับสัตว์น้ำและทางอ้อมคือการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานได้แก่ ถนนสุขุมวิท ที่ทำให้มีความสะดวกในการขนส่งสินค้าได้รวดเร็ว การขยายตัวของตลาดสินค้าสัตว์น้ำที่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะในท้องถิ่นได้ออกสู่ภายนอกและอุตสาหกรรมมากขึ้น การขยายตัวดังกล่าวทำให้ชาวประมงต้องปรับปรุงเครื่องมือที่เป็นปัจจัยการผลิตของตนให้สามารถมีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำสูง ความต้องการของตลาด ทำให้นายทุนเรือประมงและชาวประมง ต่างแสวงหาเงินทุนเพื่อมาลงทุนปัจจัยการผลิตและขยายกิจการเรือประมงของตน ทำให้บรรดานายทุนเรือประมงและชาวประมงเข้าพัวพันกับระบบแพปลาเพื่ออาศัยเงินลงทุนของแพปลาในกิจการประมงของตน โดยที่เป็นความสัมพันธ์สองด้านคือ แพปลาลงทุนให้นายทุนเรือประมงและชาวประมงจะต้องขายสินค้าของตนให้กับแพปลา การสนับสนุนเงินลงทุนให้แก่ทุนเรือประมงและชาวประมงส่งผลให้ชาวประมงหลายรายสามารถขยายกิจการประมงของตัวเองได้เร็วมากขึ้น เนื่องจากชาวประมงสามารถปล่อยเรือไปจับสัตว์น้ำได้ทุก ๆ พื้นที่และสามารถจับสัตว์น้ำในท้องทะเลได้เป็นจำนวนมากเพียงพอกับการใช้หนี้เงินกู้ จ่ายเงินเดือนและแบ่งเงินตามปริมาณการจับสัตว์น้ำให้แก่ลูกเรือสามารถสะสมทุนเพื่อขยายกิจการของตนได้ แต่อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดทางด้านเทคโนโลยีและแรงงานการประมงจึงทำให้เจ้าของเรือประมงจะต้องพัวพันกับแรงงานในระบบเครือญาติและชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน จากความไว้วางใจ ระบบดังกล่าวกลับกลายเป็นความสัมพันธ์ในแนวนอนที่ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน ในขณะที่การออกเรือทำประมงชาวประมงจะต้องซื้อปัจจัยที่จำเป็นต่อการออกเรือแต่ละครั้งเป็นจำนวนมากเพื่อให้เพียงพอต่อการออกเรือ บรรดานายทุนประมงจึงได้รวมตัวกันเพื่อจัดตั้งสมาคมชาวประมงปากน้ำประแสเพื่อทำหน้าที่ต่อรองกับรัฐและบริษัทเอกชนในเรื่องของปัจจัยการออกเรือทำการประมง เครื่องมือทำประมง สมาคมประมงยังให้ความช่วยเหลือชาวประมงที่เป็นสมาชิกในยามเกิดอุบัติเหตุต่าง ๆ

พื้นที่ป่าชายเลนอันเป็นแหล่งผลิตอาหารและปัจจัยในการดำรงชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนมาอย่างยาวนาน ได้เริ่มถูกทำลายมากขึ้นภายหลังแนวทางการพัฒนาประเทศเข้าสู่ความทันสมัย ถึงแม้ว่ารัฐจะเข้ามาในชุมชนบ้างแล้วแต่ก็ยังไม่ได้สถาปนาอำนาจของรัฐเพื่อจัดการทรัพยากรในชุมชนอย่างเบ็ดเสร็จ ภายหลังการสถาปนาอำนาจการจัดการทรัพยากรในชุมชนปากน้ำประแสโดยใช้อำนาจรัฐเป็นตัวกำหนดสิทธิ รัฐจึงมอบสิทธิในการใช้ทรัพยากรให้แก่เอกชนในรูปแบบสัมปทาน เพื่อเข้าจัดการกับป่าชายเลน เมื่อรูปแบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนถูกกีดกันออกไปการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนตามแนวคิดทางด้านเศรษฐกิจคือความคุ้มค่าและผลกำไร จนนำมาสู่การล่มสลายของป่าชายเลนในชุมชน